

POŠTNINA PLAČANA V GOTOVINI

SVOBODNA MLADINA

ŠTEVILKA 2/3

CENA 10

LETNIK II 1929

KLOPČIČ HODIM MED OLJKE / PREMUR NOČ ŽALOST SPOKORNIK / SCHWEIGER IZ HITEČIH UR / GRUM ZLOČIN V PREDMESTJU / GRAHOR MATI / KOŠAK V NASIH VRTOVIH SAMOIZPOVED TRIJE TOPOLI / ZALAR NA PRELOMU / UDE O UMETNOSTI / DOLENC RUSIJA IN NACIONALNI PROBLEM / PREGLED MALEŠ RDEČE LUČKE (KOŠAK V P M M) PEDAGOŠKI ZBORNIK (IG) SINCLAIR METROPOLA (KOZAR) Z JAKOPIČEVE RAZSTAVE (PREMRU) GLEDALIŠČE (KOŠAK ŠEŠKO MOHORIČEVA) SLOVENCİ IN HRVATI (UDE) TRI KOSOVELOVE STVARI (FR) LEVČEVA AVSTRIJAKANTSČINA (PAJK) PRAVDA ZA UMETNOST (SPECTATOR) NAŠIM TUDI-KRITIKOM (ONIČ)

SVOBODNA MLADINA

MESEČNIK ZA SODOBNA SLO- VENSKA KULTURNA VPRAŠANJA

„Svobodna Mladina“ izide desetkrat v letu in stane letno Din 40.—, za dijake Din 50.—, za inozemstvo Din 10.— več. / Rokopisov ne vračamo. Naročnino, reklamacije pošiljajte samo upravi: Šelenburgova ulica 7, Ljubljana.

Urednik: Ludvik Mrzel / Odgovorni urednik: Vinko Košak / Izdaja za Konzorcij „Svobodne Mladine“ v Ljubljani: Vinko Košak / Za tiskarno J. Blasnika nasledniki: Mihael Rožanec / Vsi v Ljubljani.

N A R O Č N I K O M I N V S E M

2. številka „Svobodne Mladine“ se je iz tehničnih razlogov zakasnila, zato pa smo zdaj izdali dvojno.

Vse naročnike prosimo, naj nam z nemarnim plačevanjem ne onemogočajo rednega izhajanja.

Uprava.

V IMENU NJEGOVEGA VELIČANSTVA KRALJA!

Pr VIII 19/28

16

Deželno kot tiskovno sodišče v Ljubljani je vsled naredbe z dne 27. 6. 1928, s katero je bila določena glavna razprava, razpravljalo dne 6. 7. 1928 pod predstvom v. sd. sv. Mladiča, v navzočnosti v. sd. sv. dr. Kaiserja ds. sv. dr. Krajnca in ds. sv. Avseca kot sodnikov in s. p. dr. Grobelnika kot zapisnikarja v prisotnosti zasebnega obtožitelja Stanka Kosovela in njegovega zastopnika dr. Knafliča, obtoženca Ivo Severja in zagovornika dr. Otona Papeža o obtožbi, katero je dvignil zasebni obtožitelj Stanko Kosovel zoper Ivo Severja zaradi čl. 52 zak. o tisku in po predlogu, stavljenem po zasebnem obtožitelju naj se obtoženca kaznuje v smislu zakona dne 6. 7. 1928 razsodilo tako:

Ivo Sever, rojen l. 1898. v Ljubljani, r. k., oženjen, književnik in založnik v Zagrebu, Bakačeva ulica 3, nekaznovan

je kriv,

da je v perijodični tiskovini „Svobodna Mladina“ letnik I, št. 3 iz l. 1928. objavljenem 1. 3. 1928, na strani 72 napisal in podpisal odprto pismo uredniku „Jutra“ Stankotu Kosovelu, datirano v Zagrebu 6. 2. 1928, in v katerem se nahaja stavek: „Vas s tem proglašam za nedoraslega kritika in šarlatana“ = s tem o zasebnem tožitelju Stanetu Kosovelu nekaj neresničnega priobčil, ker tegne škodovati njegovi časti, dobrem imenu ali družabnemu ugledu in

s tem zakrivil

pregrešek klevete po čl. 52 zakona o tisku,

ter se obsoja

po čl. 56 zakona o tisku na 5 dni zapora, 5000 Din denarne kazni in po čl. 62. zak. o tisku na 3000 Din materijalne odškodnine zasebnemu obtožitelju Stankotu Kosovelu, v smislu čl. 63 zakona o tisku na objavo sodbe v celoti na čelu prihodnje številke „Svobodne Mladine“, ki izide po pravomočnosti sodbe po § 389 k. pr. r. v povračilo stroškov kazenskega postopanja in izvršitve kazni, po t. p. 193 zakona o

taksah in pristojbinah na plačilo takse 50 Din oziroma v smislu sodbe Stola sedmorige kot kasacijskega sodišča z dne 12. decembra 1928 Pr VII 19/28 22 tako, da je obtoženčeva kazen 3 (treh) dni zapora z uporabo § 261 k. z. spremenjena v denarno kazen 300 (tristo) Din, na katere mesto v slučaju neiztirljivosti stopi kazen 3 dni zapora, nadalje zvišana na 300 Din denarna kazen in istotako na 300 Din odškodnina.

RAZLOGI.

Obtoženec je priznal, da je spisal in podpisal inkriminirano besedilo, ki ga je naslovil na zasebne obtožitelja.

Pri zadnji glavni razpravi z dne 6. 7. 1928 obtoženec načeloma ni vzdrževal več svojega prvotnega naziranja, da bi bile besede „nedorasli kritik = šarlatan“ primerna in dopustna kritika med literati, marveč se je samo še zagovarjal, da to besedilo objektivno ni žaljivo.

Vendar smatra sodišče, da je oblika in vsebina besedila tako splošna, da mora vsak tudi manj izobražen bralec spoznati žaljivi namen obtoženca. Kajti pod besedo šarlatan se vobče razume človeka, ki hoče ljudem nekaj predočiti, ne da bi mogel svojega mnenja utemeljiti, torej človeka, ki ima samo namen, ljudstvo varati. Tak očitek pa je vsekako žaljiv, ne samo za človeka v običajnem poklicu, temveč mnogo bolj za literata, kateremu je njegova umetniška reputacija življenski pogoj.

Obtoženec zagovor, češ, da je bilo, inkriminirano besedilo rabljeno le pogojno, če zasebni obtožitelj s stvarnimi argumenti podpre svoje trditve v kritiki obtoženčeve knjige z dne 5. 2. 1928, sodišče ni mogla upoštevati in to iz razloga, ker glasom pričevanja zasebnega obtožitelja in Božidarja Borkota zasebni obtožitelj sploh ni bil pisec te kritike. Stvar obtoženčeva je bila, da se najpreje podučí o pravnem piscu. Zasebni obtožitelj pa ni imel nikake obveznosti, argumentirati članek, katerega ni napisal. Vsled tega so brezpredmetni tudi vsi dokazi, s katerim bi obtoženec mogel podpreti svoje žaljive trditve.

Krividorek je torej utemeljen. Kazen je bilo odmeriti po čl. 56 zak. o tisku z zaporom do 3 let in denarno globo do 20.000 Din.

Obtežilno: ničesar.

Olajšilno: dejansko priznanje, neoporečnost, razburjenost vsled od obtoženca zatrjevane škode na novinarskem ogledu in vsled materialne škode, izzivanje vsled kritike v Jutru z dne 5. 2. 1928.

Kazen je krivdi primerna.

Ostali izreki sodbe temelje na tem citiranih določilih.

V Ljubljani, dne 6. julija 1928.

Mladič l. r.

HODIM MED OLJKE

MILE KLOPČIČ

V spomin Srečka Kosovela.

Hodim med oljke v ograde zvečer,
da čujem, kako ciprese pojo.
Težko kakor teh oljk zelenilo,
sočno kot olje iz oljk bi se vlilo,
kakor kapljalo bi v sveti mir,
mi ciprese njegovo žalost pojo:

— Glej, zdaj je maj in opojni večeri; tam —
(senca je padla preko morja in neba)
še borovec na gmajni ves sam
je veje razmahnil na vse strani,
mesečino dekletu in fantu drobi —
jaz pa sem same pomladi tegoben,
vedno sem zdoma, vse kraške poti sem prehodil,
vse trate prešteval, globeli preblódlil,
Petra iskal, da bi rokó mu podal,
pa nisem našel, nisem preštel,
ne morem najti, ne morem prešteti.

Pa se bom vrnil, vrnil do majke
in ne pojdem nikamor, nikamor več:
Glej, preveč ubog sem preveč dajal,
jaz od nikogar, vsak od mene jemal.
In zdaj sem bolan.
Legel bom, mati, legel na kraško razpotje,
naj vse stezé
gredo preko mé,
kot senca po gmajni, solnce po trati.
Sam tvojo lučko na oknu z dlanmi bom zastiral,
na vse strani bom borovcem ceste odpiral,
naj se temná razrastó kot srebotje —
če ne, ne bom,
ne bom mogel spati, o mati. —

Kdo je šel kot on v tujino,
pa da se ni vračal pet
našo žalost, v tmò zajet
razodevat mesečino?

NOČ

VLADIMIR PREMUR

Dekle, nocoj z očmi
si povedala mi,
kako je ustvarjen raj —
jaz pa sem stal in sem gledal
in bil mi neznan je ta kraj.

Dekle, nocoj je bilo ti dano,
da z drobno roko
pokazala b mi odprto nebo —
ti pa si šla proč od mene
in si pustila mi v duši noč.

Dekle, nocoj,
ko so zvezde bile vrhu neba,
sem klical te na vso moč.
Slišali so me travnik in njiva
in cesta bežeča in vsako drevo,
iz spanja noči prebujeno —
ti pa si bila daleč v stran...

Nocoj, dekle, je noč
kot vsaka noč, ki prinaša spanje
in trudnim in bednim trosi sanje
čarodejne — a bdečim misel,
ki je kot pelin grenak.

ŽALOST

Jaz sem pri tebi in z mano je žalost,
v rosi solza so oprane moje roke,
in če pomisliš, da solnce roso otrese,
da sreča bolesti izpije solze?

Jaz sem pri tebi in z mano je žalost,
nudijo roke napoj ti grenkobe,
ti piješ — in piješ človeško gorje.
Srebrnih biserov polne oči so in v njih iskri se srce.

Oj misel ti osamela,
ki sem te zapustil v daljnem večeru — pridi!
Saj jaz sem pri tebi in z mano je žalost
in žalost prinaša gorje.

SPOKORNIK

Ti ljuba tam v dalji si tista,
ki burka morje in viharje miri...

Temna je noč nocoj;
po zraku pode se črni viseči oblaki
kot grde pošasti, ki pijejo kri.
Sredi neskončnih cest pa človek stoji,
romar spokornik brez doma,
ki pere s solzami svojo bridkost...
Pod visoko nebo molitev njegova hiti
kakor plaz, ki zasipa prepade
in ruši življenja čeri..

IZ HITEČIH UR

JOŽE SCHWEIGER

Sozvočje vseh milijonov drhtenj je zvenelo kakor tovarniška sirena,
ki kliče k delu.

Telesa so se mrzlično gibala,
vseh oči so se v dalji strnile in solnce je bilo njihov cilj.
Iz krvi v kri se je misel prelivala, rastla in plamtela, klicala in kipela:
Življenja, življenja.

Sirena je iz dneva v dan pela.

Dvajseto

in drugi in tretji decenij.

Rodil se je On, ki je nov obraz — človek človeku — skoval —

Na daljnem nebu je večni ptič začuden obstal.

ZLOČIN V PREDMESTJU

SLAVO GRUM

Dež šumi, z neba, pere znočena okna, tok-trtok se premetavajo kaplje po žlebovih. Uspavajoče žlobudra voda na cesti. Vse spi, vsi mestni stanovalci spijo. Sicer tu in tam bleskne okno, sede kdo na posteljni rob, toda vsi so zaposleni s spanjem, vse opravijo z mižečimi očmi.

Vendar se mora nekaj goditi, neke izvestne stvari se morajo goditi v mestu. V zraku je. Dušič in soparen je vzduh. Prav za prav nihče ne spi, samo na tem so, da bi morali spati. Čakajo.

Različni preteči šumi so v prostorih. Pri šivilji Zenobiji že od večera vrta v lesu mrtvaška ura. Debela vratarica na 28 je dvakrat čula, kako se je na dvorišču porušila skladovnica drv.

Hiše so popolnom pošev nagnjene nad cesto.

Koncem Usnjarske je odjeknil korak. Potiho in grozeče se izlušči iz noči. To ni običajen korak, nekaj strašnega je v njem. Sedaj je razločiti: šepa! Objesten in brezbrizen, kakor v največjem hrupu dneva, buta v tišino. Vedno bližje prihaja, bližje in bližje. Ometa ulico s svojo skrivnostjo. Povsem določno je usmerjen, nekaj groznega mora imeti mož v mislih, da je usmerjen tako naravnost.

Bdeči dvignejo glavo, pridržijo dih. Zgrabijo se za postelje. In v hipu se vsi zgrozijo, da postane, da naenkrat ustavi korak in —

Kaj potem, kaj potem? Ustavljeni korak bo obvisel nad ulico in se ne bo zganil več. Vso noč bo visel nad ulico in bo treba bdeti nad njim.

Sedaj — v istini — obstal je. Nekaj mora tuhtati, nekaj strašnega mora —

V brneči krogli raste v ulici tišina. Narašča bolj in bolj. Tišči ob šipe. Bog —!

Prestopil je, zaklesal se je dalje v cesto. Bdeči se sprostitjo, pa dejo v znak. Dež, tok-trtok. Popustijo posteljne robove. Zasnivajo. Od časa do časa zaječijo in zasnivajo.

Debela vratarica, ki se je vrnila v jutru s trga, je v veži spustila torbo iz rok: Nasproti v četrtem, francoska Marija!

Po hiši zaloputajo vrata, stopnice polne nog. Krog prevrnjene torbe v veži gruča ljudi. V srajcah, neumiti. Štiri rane ima. S sekiro jo je moral!

Zelo prijatelji so vsi, povsem tuji se prijemljejo za roke, gledajo iskreno v oči. Sovražniki si odpuščajo.

Po stopnicah privihra pisar izpod strehe v nočni čepici in s flavto v roki. Vprašuje, kaj je. Vsi ga prezirajo, ker še ne ve, nihče mu noče razkladati. Ukorjen se mora postaviti ob stran ter pobirati posluške.

Tajinstvene zveze z zločinom se vedo. Mizar, ki se je vrnil domov pijan šele davi, je videl ob praznem stavbišču izstopiti iz izvoščka elegantnega tujca v kepu in cilindru. Možu s lajno, ki prenočuje v kleti, je ponoči ušla opica.

Različne stvari so. In vse mogoče leži še v preteči prihodnosti. Odvetnikova služkinja je čitala v gospodovem jutranjiku, da bo v kratkem vojska.

MATI

IVO GRAHOR

V Furlaniji je sijalo čudovito decembersko solnce. Veter se je rahlo boril z vlakom in prepajal dan s tiho svečanostjo. Popotniku, ki je potoval iz tujine v domače kraje, se je zdelo, da ravnina spi v popoldanskem počitku. Moč prirode je dihala iz tal, silnejša od oblasti Karnijskih gora. Na postajah so vstopali ljudje, ki so si gledali naravnost v oči, kakor bi si nekaj lepega pripovedovali, s poltiho besedo. V nedoločenih presledkih se je na obrazih ustavljala solnčna svetloba. Pavel je sedel v svojem kotu, zadovoljen, da nikogar ne moti. Čutil je nejasno sorodnost s temi ljudmi in ni vedel, odkod jih pozna. Spominjal se je tujcev, ki so šli v dolgi vrsti preteklosti mimo njega. Iskal je med njihovimi obrazi, a ni našel podobnih. Le nekje, daleč v notranjosti, kakor v pomladi, ki je podobna gredici v srcu, je čutil enak, svetel mir. Tam se je srečaval z ljudmi, ki so podobni otrokom. Spomin nanje nam je praznik, ki ga pričakujemo z bolnolepo vdanostjo in skrbjo. Zdi se, da so se pred nami odprla vrata in okna in vidimo ves notranji svet. Potujemo; nihče ne vpraša, od kod in kam v tem posvečenem trenutku.

Pavel ni več čutil utrujenosti od potovanja. Pozabil je na vse, kakor da bi se mu bila izpolnila velika želja. Nevidna sila ga je nesla na svojih rokah. Perutnicam podobno se je udajal voz in zibal potnika v sen. Zdelo se mu je, da prihaja domov na sveti večer. Njegove misli segajo daleč nazaj. V tujem kraju, daleč od doma živi in se vseh spominja. Minilo je leto dni, od kar ne ve ničesar več o svoji materi, ne ona o njem. O božiču bo spet njen god. Božič je velik praznik. — Zahrepenel je po domu in se je dvignil na pot. Pet

dni že drvi z vlakom čez zimske pokrajine. V tujini je led in mraz. V domačem kraju je toplo solnce. Minilo je trpljenje zlih slutenj, v srce se je vrnila sreča, vse želje so se združile v eno. Zdaj gre proti domu, po cesti, kjer ga pozdravlja vsak kamen. V vsakem okenčku sveti plamenček. Pozno je. Odprl je in vstopil. Še sedijo za dolgo mizo. Na belem prtu stoje kozarci rdečega vina. Glej, vino je vztrepetalo, ko so vsi planili od mize njemu naproti. In istrsko rdeče je vino, kot kri! Prva je mati in njen tihi pozdrav. Spet so vsi skupaj, kakor da še med njimi sedi oče.

Pavel se je premaknil k oknu in vdahnil svežega zraka. Po vsem telesu je čutil nemiren val krvi. Pognal se je z vlakom naprej, vedno naprej s slastjo hitrosti. Njegove prsi so se dvigale z udarci. Z njegovim srcem so odmevali od golega Krasa, ki je presekal pokrajino, udarci koles. Na jugu se je odpiral prepad. Vijoličasto rdeča tenčica je obvisela v morju. Beneško nebo je razpenjalo sence Apeninov. Prve, še popolnoma majhne zvezdice so se utrnile v večer.

Poleg Pavla se je zganila stara gospa. Ni vedel, kje je vstopila. Z njo je prišel nemir. Bila je edina tujka, in ko je govorila, so se obračale v njo vse oči. Velika skrb je ležala na njenem obrazu, besede so bile podobne prošnji. Iz Toskane, ki leži daleč nekje, potuje v novo zemljo, popolnoma sama. Njena črna obleka leži težko in trudno na ozkih ramah. Udrte, izsušene prsi se naslanjajo na košek, ki ga drži v rokah. Kakor da bi se otresel nemira, je planil popotnik od okna, da izstopi na razpotju v Devin. Zdelo se mu je, da vsi popotniki ponavljajo ime te postaje. Devin, Devin — — —. Vlak se je ustavil. Ljudje so pomagali starki, da je dosegla tla, in ji podali njene reči. Breg je bil nenavadno nizek in divji, postaje ni bilo nikjer. Pavel je že skočil na zemljo, ko so popotniki zagnali vrišč, da še ni kolodvora. A vlak se je že premikal, odrinil se je bil z močnimi sunki, in starka ni mogla nazaj. Nehote je obstal poleg nje tudi on.

„Hodita ob tiru, saj ne bo daleč!“ je zakričal železničar in nastavil roko, da ju zadrži na bregu. Zadnji voz se je premikal v teman pravokotnik in se potopil pod njim v polmrak.

„Pomagajte mi!“ je nagovorila starka popotnika. In on si je oprtil njeno vrečo in koš na svoje rame. — „Bog vam bo povrnil in dal dobro.“ — A njene oči so plašno begale po tujčevi obleki. Njegova zunanost ji je budila strah in nezaupnost. Ko se je opotekla za njim, ki je bil podoben vetru, je prosila usmiljenja.

„Vse te reči nesem sinu. Moj bog, ko bi srečno prišla! Rekli so mi, da je tukaj najbližja postaja.“

Pavel je brodil med skale in ni več poslušal. Kot dvakratno breme težka skrb je legla nanj. Kdo je poslal to ženo? — Zdelo se mu je, da ne dosežeta pravočasno Nabrežine. Zaman bo vsa dolga pot. Na sveti večer bo mati sama in bo žalostna, ko bo mislila nanj.

„Kje biva vaš sin?“ je vprašal in počakal. Starka je bila že daleč za njim. V mraku se je njena postava plazila po zemlji in se odbijala kot senca.

„Revež, moj sin... Kako rad me ima. Letos je napredoval za poveljnika straže in me povabil k sebi v Avrizino. Mogoče je zdaj bolan in nima nikogar pri sebi — na sveti večer.“

„Kje stanuje, ne veste?“

„Piše, naj vprašam v krčmi ob cesti. Tako mi je pisal v zadnjem pismu in še vse, kako naj potujem. Mogoče ga vi poznate? Vedno je bil vljuden in dober. Črne lepe lase ima... Ali vi niste iz teh krajev, niste iz Avrizine?“

„Sem, gospa. Ali ne odtod.“

„Torej niste; in tudi jaz ne poznam teh krajev. Za vse vam hvaležno plačam. Čujte! Kam vi potujete, če ne v Avrizino?“

„Grem tudi tja. Preje sem povedal, da grem v Nabrežino, a to je isti kraj, le ime je domače, slovensko. Bojim se, da ne dohitim pravega vlaka.“

„O, vi ne zakasnite. Ko bi le vedeli, kje biva moj sin! Ruggero vam vse plača. Dio mio! Hodite zmerno!“

V pogovoru je rastla med njima razdalja in njune misli so se ločile ob imenu Ruggero. Pavlu so prihajala na um vsa laška imena. Nino, Umberto, Natale, Tizio, Benito, Ruggero... Ali niso vsa eno in isto? Kako si jih predstavlja ta žena? Kako rad bi govoril zdaj ž njo in videl v njene misli. Ali ga ni vprašala za krstno ime, ni ponovila? Njena podoba se je bližala drugi, njen obraz je odseval podobo matere, ki je toliko pretrpel pred njo. A tu se v njegove misli prepleta tuje ime, ki ga izgovarja neznana gospa iz Toskane. Nikdar ni mislil, da je med njimi razlika; ni jih delil na ljudi, dobre in slabe. Vela je od njih neka sovražna moč, podobna vonju debelih, enobarvnih uniform in smodnika. Spominjal se je, da pozna vojake iz prejšnjih let, ki so jih domačini vedno gledali kot tujce, jih razločali po kapah, po našivih, konjih, avtomobilih, po perjanicah in puškah. Vsi dogodki so bili še jasni v njegovem spominu. Obrazi vojakov so bili senčni in nerazločni. Na njih je ležalo zlo. Ali niso vsi eno, vsi eno lice? — Pavel je začutil utrujenost. Zadeval je ob skale, ki so razmetane ležale na dnu mrakov. Ko se je ozrl, je opazil, kako daleč je že pred starko.

Sopla je in se lovila za robove skal. Padla je in si na ostrem kamenju ranila dlan. Dvigala jo je misel na sina, ki je šel pred njo v tujo pokrajino. Grozne slike so vstajale pred njo na Doberdobo in rastle v noč. V kamnolomih so šepetale sence, ki se bližajo od vseh strani in sedajo na skale ob poti. Sredi gluhe noči stoji Ruggero, s puško na rami. Nad njim poletavajo večče. Iz globeli prihajajo sence, iz zakritih obrazov ga prebadajo s krvavimi očmi, s pogledi iz žic. Med skalami prežijo temna žrela. Veter tuli v ceveh in prinaša na uho kovinski gvizd. Pred grmovjem so globoko udrte črne jame in na dnu ropočejo gole kosti, ki jih premetava nečista golazen.

Stara gospa iz Toskane je klečala na belem kamnu in pritiskala na srce svojo krvavo dlan. V strašni tesnobi je klicala ime. „Ti, moj — — — Glej me, Ruggero! Če bi mi prišel naproti, bi se ne bala te groze. Če bi mi prišel naproti — — — Če si moj sin, bi zdaj vstal, vse bi popustil in bi me našel.“

Takrat se je stresla. Popotnik je stal poleg nje. Sklonil se je nizko na zemljo in odvil stari ženi breme z ramen.

„Vaš sin je mogoče v službi.“

„Nisem pomislila na to. Ali nimate praznikov pri vas? — Danes je sveti večer,“ — je pristavila, ker ni odgovoril. — „Ali veste vi, kakšna je njegova služba? Če je poveljnik, ne hodi na stražo. Mogoče se je zgodilo kaj drugega. V nevarnih krajih služim, ljudje so proti nam, je pisal. Kaj dela nocoj? — O, ne. On bi mi prišel naproti. Nikamor bi mu ne bilo predaleč.“

Vedno tišje so bile njene besede. V srce popotnika pa so padale kot oster slap. Njegove ustnice so ponavljale za tujo ženo vsako njeno misel, ki je bila ena sama, velika in težka: vse bi popustil in bi me našel. Z njo se je borila še ena, grenka, nejasna in trda, ki se je bal njene osti. Kaj dela? Kaj dela tvoj sin v teh krajih? Bog ve. Ali ni prišel k nam kot sovražnik? — Težko bi zdaj odgovoril in mislil o tem.

Pavel je zakopal oči v temo, ki se je pretakala čez Kras, in je s čutom iskal prave smeri. Zadel je rob glavne ceste. Avtomobil je pridrvel z očmi nanj in mu vrgel v obraz velik oblak nevidnega prahu. Zrak je bil tu gost in grenak. Potlačil je misli, ki so se utrujene spet zbrale. Kmalu ga je dohitel drugi oblak, zasvetil se je v žaru električnih zrenic, da potone in se spet na drugem mestu dvigne iz jarka. Pavel ni več čutil starke za seboj.

„Hitite gospa!“ — jo je klical in ponavljal že podzavestno.

Ob vsakem avtomobilu se je umikala v jarek. Zdelo se ji je, da mora hoditi po visokem zidu, koder divja hudobna, močna pošast.

Borila se je le še s pomočjo rok in nog in s slepo zavestjo. Včasih se je pognala z zaprtimi očmi naprej, da doseže kak predmet. Zaželela si je tujca, da bi se oprla nanj. A že davno je utihnil ropot njegovih korakov. Iznova jo je obšel strah, da je tujec izginil. Zbežal je z vsem, kar mu je izročila v varstvo. Spomnila se je spet njemu podobnih potepuhov iz mesta in jokala je, brez pomoči. Po raskavem licu so se solze mešale s prahom.

„Hitite, gospa!“ — Zajokala je utrujeno in se pognala za tujčevim glasom. Na vrhu klanca ga ja začutila. Padla je na svoje reči, ki jih je bil položil na tla, in vse prižela k sebi. V poltemi je bila podobna razmršeni nočni ptici, ki brani svoj plen. Pri njej je stal tujec, obrnjen v noč, in molčal. Videl je vso krivico, njene zle misli in sodbo.

Občutila je njegov pogled. A zavest, da so reči, ki jih nese sinu, spet v njenih rokah, jo je dvignila in ji vrnila moč. Zbrala je misli in se ozrla brez strahu v popotnika.

„Ali sva še zelo daleč?“

„Ne. Vaš sin je gotovo tu blizu, gospa. Le prosim, da hodiva hitreje! Še do gostilne vam nesem. Potem grem naprej — — —.“

Ni izgovoril do konca. Beseda je bila težka in grenka kot prah. Glodala je na dnu kot očitek nejasne krivde. Kdo je kriv, če nocoj ne dospe domov? Ali ni svoje matere žrtvoval tuji? Njeno veselje in up in sveti večer? — V svojem obupu je grizel število kilometrov, ki ga še delijo od doma. Bridkost trenutka se mu je zarezala v obraz. Premagoval je sovraštvo do človeka, do tistega, ki je v starkinih mislih njega smrtno užalil. Zakaj mu prisoja zle misli? Ali ni dovolj trpljenja, da bi zbudilo v materah naših sovražnikov spoštovanje do nas?

Nad njima, v noči se je dvignila iz morja dvooka luč lokomotive. Z rdečim, slepim pogledom je ošinila svet. Njeno kačje telo je splezalo po temnem robu. Udarci železnih voz so odmevali iz kamnolomov čez Kras, kot da bi se v njem zrušili vsi sklepi. Pavel je zatisnil oči; na sencih je začutil bolečino od šklopotajočih udarcev. Položil je vse reči na prag krčme. Iz veže so prišli ljudje. Mlad miličnik je stal med njimi. Takrat je Pavel spoznal ta obraz in je izpregovoril njegovo ime. Ruggero je hitel materi v naročje. Stara žena se je vsa solzna obrnila z njim k domačim ljudem in njene oči so iskale popotnika.

Odšel je — so rekli domači. — Nocoj je sveti večer. Mogoče potuje še daleč, a vlak mu je že odšel.

Sveti večer — je ponavljal tudi Pavel. Vlak je zavriskal nad Krasom in potem je utihnilo vse. Šel je skozi vas, tih in sam. Iz noči se je spominjal besed, ki jih je prej neopazno izpregovorila mati mladega Italijana.

„O, vi ne zakasnite.“

V notranjosti je iznova doživel vso pot. Njen strah pred tujino, njeno misel, da je spremljevalec slab človek, ki jo oropa na poti. Njeno nezaupljivost in brezčutno nehvaležnost. Vse to je preboleval zdaj z novo muko, ki je dvigala v njem sovraštvo in tožbo. S podobo izmučenega obraza in z njeno, vso v materinskem hrepenenju drhtečo postavo, pa se je bližala iz noči druga, podobna in žalostna, kakor podoba njegove matere, ki jo je videl v sanjah zlih slutenj. In vse je odpustil tuji ženi. Z novo močjo je korakal v noč. Ustnice so šepetale besedo z besedo in upom. — — —

Če pridem nocoj domov, bo vse prav.

SAMOIZPOVED

VINKO KOŠAK

V tihih urah gredo misli na pot,
v žarečem solncu tvoje ljubezni
gredo na pot

in ne počijejo prej,
da dospo do tvojega naročja.

In čakajo
tvojih božajočih pogledov,
tvojih božajočih besed,
poljubov drhtečih
in belih, omamnih rok.

Včasih:

zajeti sem hotel z enim samim pogledom
ves svet,
gorje in veselje, sovraštvo, ljubezen,
v brezkončne daljave na ladjah hrepenenja
je jadral moj duh
in danes:

samo roža bi hotel biti v tvojem vrtu,
ki bi jo utrgala
in si pripela na prsi.

V NAŠIH VRTOVIH JE ROŽE PRERASEL OSAT

Rože na naših vrtovih zdaj več ne cveto,
zvezde na nebu večernem ne lijo
več svoje svetlobe v srca trpeča,
ki trudna mro.

Kje so daljne pokrajine,
ki so jih gledale naše oči,
kje človek - brat, ki so ga duše slutile,
srce v utripu nemirnem čakalo?
Kje, o, kje?

Zdaj smo sámi,
trudni in tople besede lačni
in še med nami je vsak sam.

V naših vrtovih je rože prerasel osat.

TRIJE TOPOLI

Bratje na gori stremeči pod silno nebo,
kakor sem bilki na trati,
kakor sem vinu v tej čaši,
ki ga napijam vam: vsemu in sebi brat,
tako ste mi bratje vi.
Visoko nad nami, v neznani daljavi romajo zvezde,
krožijo pota svoja,
potujejo venomer
in nikjer ni konca, ni miru,
vse delj hite neznanokam v večni vsemir.
Z njimi moj duh potuje,
utihnila v meni je pesem zemlje,
pesmi ljubezni so se razširili krogi,
nikjer ni začetka, ne konca,
brez rojstva, brez smrti je večni vsemir.
Bratje — trije topoli, bilka zelena na trati, živinče v polju pred plugom.
človek — o, misel vesela: vsi bratje.

NA PRELOMU

STANKO ZALAR

Odlomek.

Pozorišče je razkošen vestibul, nekak klasičen atrij, ki je v ozadju odprt, tako da je prost razgled na razkošen park. Na levi in desni so vrata v razne prostore. Ob obeh stenah se nahajajo na podstavkih doprsni kipi antičnih bogov. Povsem v ospredju se vidijo stopnjice, široke kakor ves vestibul. Vidnih je le dvoje poslednjih stopnic. Skozi vrzeli med drevjem parka se vidi ogromen tovarniški kamin. V ozadju še nekateri. Kadar je vse tiho, se čuje monotona pesem strojev.

4. Slika.

Vestibul je slavnostno okrašen in razsvetljen. Ravnokar prihajajo gostje k proslavi dvajsetletnice tovarne. V ospredju stoji večja skupina elegantno oblečenih gospodov ter se živahno razgovarjajo. Klara Wintrova, krasna, mlada dama stoji baš pred vrati garderobe, pri nji sluga Damijan s kovčegom v rokah.

Damijan: Sestanki se ponavljajo ko preje
in spet prihaja v poznih urah ona —
ponočna ptica k mlademu gospodu.

Klara Wintrova: Vprašala nisem prav ničesar vas.
(Gre v garderobo.)

Winter: Zares sijajna misel! Dvajset let
obstója svójega prekrásnega
podjetja proslaviš z umetnostjo.
Koncert s tako izbranim razporedom
dokaz je tehten tvoje izobrazbe.
Kultura našla je v družini tvoji
neprecenljive svečenike. Ti,
in tvój visókonaobraženi
edinec, Hermes čistokrvni, Tit
uzor sta sloju gospodarskemu.

Žiga Hermes: S proslavo današnjo hotel sem le
dokazati, da gospodarski sloji
nosilci so kulture človečanske.
Da só naslédniki rodov nekdanjih,
katerih dela so ohranjena
edino oporišče, seme, rekel bi,
kulturnim vsém stremljénjem naše dobe.
Da smo vojaki na braniku le,

branitelji kulture pred barbarstvom.
Da je očitek izsesavanja,
in kar se nam drugače še očita,
izraz instinktov nekulturnih mas,
razvnetih od posameznih zločincev,
ki se nadejajo koristi lastne
od padca našega.

Vsi navzoči unisono: Tako je, bravo!

Žiga Hermes: Je v mislih mojih vedno krasna slika:

Helada stara, z morjem sinjim vsa
obdana, solncu zre v obraz. Nebo
azurno je nad njo razpeto. Gaji.
Svetišča v njih. Je vsako pesem svoja.
In množice se zgrinjajo. Časte
bogove svoje in je sveti dih
kulture svete plemiče iz njih
ustvaril. Tu, gospodje, tu vprašanje
zastavljam svoje: Je bil obstoj
kulture te visoke stvarnikov
utemeljen?

Winter: Kedo o tem bi dvomil?

Žiga Hermes: Bodimo si dosledni. Tudi ta
čudesa je gospodujoči sloj
ustvaril. Masa topa dala je
roke in svoje običajno delo,
idejo ustvariteljico pa
nebo je dalo le izvoljenim.
Verujte mi, le mirna harmonija
ustvarjajoče misli in roke
delovne — pa recite suženjske
človeško družbo loči od živali.

Winter: Globok je tvoj pogled, naš jubilent.

Može bo take venec zmage venčal.

Tit Hermes: Kultura grška tam in tu moderna

civilizacija, se vam ne vidi
primera ta nekoliko presmela?

Žiga Hermes: (kakor da ga ne čuje.)

In baš v današnjih dneh je borba ljuto
in preko običajnih mej vzkipela,
strasti delavskih mas plamte visoko
po agitatorjih brezvestnih vneta

in se ne plašijo nikakih sredstev.
Tu sabotaža, tam je štrajk izbruhnil
in brez vesti se uničujejo
kulture naše svete pridobitve.
V slepoti svoji masa ne uvidi,
da uničuje le orodje svoje,
orodje, ki ji daje kruh vsakdanji.
V poslednjih dneh sem doživel jaz sam
upor med svojim delavstvom, med njimi,
katerim sem z napori mnogih let
v podjetju zagotovil beli kruh,
ne pretiravam — sveti beli kruh
in priliko, da mirno se množe.

Winter: To nas zanima. Je li svar končana?

Žiga Hermes: Gospodom, ki zadeve ne vedo,
naj pojasnim: Petorico delavcev,
ki so v zanikrnosti kvarili
pri delu dragocene surovine,
je moj ravnatelj doktor Rozenbavm
pred dvema dnevi odslovil. Tedaj
— nikoli nisem ni sanjal, da je
mogoče tudi to — tedaj obrat
je ves do zadnje igle se ustavil.
In Kladivar, organizacije
baje predsednik njihove, je stopil
predme ponosno kakor gospodar
in ne ko delavec, povsem odvisen
od dobre volje moje ter zahteval:
Če v teku štirideset osem ur
odpust delavcev teh ne bo preklican,
napovedujem simpatijski štrajk.
Gospodje, ste le razumeli dobro?
Napovedujem simpatijski štrajk.
Nocoj ob osmih trideset minut
poteče rok.

Nekdo iz družbe: Interesantno! Baš
ob času, ko prične nocojšnja slavnost.

Sluga Kozma: Kladivar Peter je pred vrati. Ž njim
sta dva moža in pravijo, da so
nekaka deputacija delavcev.
Za njimi nepregledna množica.

Ustavil sem jih le z veliko mujo.
Nekdo iz družbe: O volku mi — in že prihaja volk.

Žiga Hermes: Naj vstopijo, a vas, gospoda slavna,
spregleda blagohotnega poprosim,
da kar na licu mesta to zadevo
profano uredim.

Kladivar Peter vstopi. Ž njim dva moža. Čuje se šum množice. Od časa do časa kak vzdik. Ko pride delegacija skoro do vrha stopnic, ji stopi Žiga Hermes urno nasproti, tako, da ostanejo delavci za dvoje- troje stopnic pod vrhom.

Peter Kladivar: Po dogovoru
smo zdaj prišli da čujemo rešitev.
V pisarni smo se oglasili, toda
nikogar ni bilo, zato oprostite,
da si usojamo vas motiti.

Žiga Hermes: O kaki odločitvi ni govora
in mnenje naše vam je dobro znano.
Izjemoma vam pa povem razloge.
Gospod ravnatelj, odgovarjajte
in vi, Kladivar Peter, nam naštejite
imena naših žrtev, kakor jih
izvolite nazivati. Naprej!

Kladivar: Je prvi Peter Košenina. Mož
je že prileten. Zdravje in mladost
je v tem podjetju izgubil. Skrbi
za bolno ženo in otrok petero.

Žiga Hermes: Gospod ravnatelj, je bil kaj zakrivil?

Rozenbavm: V skupini, ki je balo surovine
po šihti malomarno zapustila
pod milim nebom, da se je na dežju
pokvarila, je bil on delovodja.
V posebni knjigi pa je pisano,
da tajno agitira za rdeče.

Žiga Hermes: Naprej, Kladivar Peter, druga žrtev.

Kladivar: Je drugi Jurij Simonič. Skrbi
za mater, ženo in otrok šestero.

Rozenbavm: Dokazano je, da je tudi on
v skupini malomarni bil. In knjiga
pravi: član organizacije.

Kladivar: Je tretji Jakob Klepec. Blagorodje
je vaše sedmemu neboglencu

bilo nedavno krstni boter. Mož
je delavec izboren.

Rozenbavm: Je tudi on
v skupini kritični zaposlen bil.
Posebna knjiga pa ima beležko:
Čeravno se mu je posvečala
naklonjenost izredna, je postal
dne dvajsetega maja tega leta
organizacije rdeče član.

Kladivar: V ostalem naj navedem le še Skoka
Franceta. Samec je sicer, a star
je že in vse življenje se je trudil
le v tem obratu. Peti, Franc Skočir
je menda le pomotno bil odpuščen,
saj je zaupnik vaš.

Rozenbavm: Skočir in Skok,
oba sta bila pri skupini isti.
Pri Skoku je oznaka v knjigi:
v pijanem stanju govori o štrajku,
sicer ni član organizacije.
Skočir je res označen kot zaupnik.

Žiga Hermes: Ponavljam vam že znano odločitev,
a spremenim jo le glede Skočirja.
Naj ta ostane. Naj gredo ostali,
ker to železni zakon ukazuje,
podjetja našega železni zakon.

Peter Kladivar: Poznam vas, kakor jeklo trdi ste
in vaša volja je nespremenljiva.
Zato nalogo svojo dopolnim:
V imenu tisoč dvestotridaset
delavcev in delavk tega podjetja,
od njih pooblaščen, proglašam štrajk,
proglašam simpatijski štrajk za žrtve.

Tit Hermes: Besedo, oče! za današnji dan
izjemo stori in jim izpreglej.

Žiga Hermes: Beseda moja je ko trda skala,
in kdor jo maje, si glavo razbije.
Kladivar Peter, pooblaščenec,
povejte svojim sporočilo moje:
da je podjetje naše proglasilo
nad tisoč dvesto tridesetimi

delavci zaslepljenimi loc out.
Da bo sprejet le oni spet na delo,
ki bo ponižno odpuščanja prosil.
In razen tega, da bo tudi njim,
ki sprejmejo ponovno se na delo,
odtrgano pri mezdi trideset
po sto. Ste razumeli, Kladivar?

Kladivar: Tovariši, mi smo opravili,
(Gredo.)

Žiga Hermes: In vi, gospod ravnatelj Rozenbavm,
ustavite obrat!

Tit Hermes: Trenotek, Rozenbavm!
Ali je res, da je v poslednjem času
skladišče naše nenavadno polno!

Razenbavm (zmedeno.) Je res nekam — —

Žiga Hermes: Ustavite obrat!

A tebi sin, za direktivo to:
Ne prosi Hermes, tega v krvi ni
njegovi. Je odkrit in se bori,
sovražnik strašen je nasprotnikom.
Zato sem presenečen ves nad tabo
in nad ulogo tvojo. Ako meniš,
da bolje veš in bolje znaš, udari!
bojuj za misel svojo se in zmagaj.
(Napram družbi.)

Končan je torej intermezzo ta
in zdaj, častiti gostje, udajmo se
slastem Beethovnovе Eroice.

(Vsi gredo v dvorano, le Tit Hermes zaostane. Kmalu plane iz dvo-
rane zvok glasbe.)

Tit Hermes: Napolnjena so vsa skladišča naša
in delnice bi utegnile pasti.
Napnimo torej lok. V ime kulture
strahoten krik sestradanih ljudi
in morda potok delavske krvi.

Klara Wintrova (stopi kot poslednja iz garderobe):
Razgovor ves sem čula. Z vami sem.
Trpljenje vaše čutim, blagi Tit.
Nekdaj ste svetovali mi v uteho,
naj čitam pesnike.

Tit Hermes: Katerega?

Hotel bi, da je pesnik moj junak
 na dirjajočem konju, ki me vodi.
 A je zrcalo le, moj Jesenin,
 v njem vidim svoj razdvojeni obraz:
 Je kakor strašna, zevajoča rana.
 In da sem veren kakor v mladih dneh,
 na svoj obraz bi padel in bi molil,
 naj gre ta kelih mimo mene, oče.
 Sirena tuli, gospodična Klara,
 in čuje se ko krik novorojenca.
 Sirena tuli, dete se poraja,
 rešilo bo ljudi gorja in bede.
 Njim blagor, ki rešenje dožive.
 A zdaj dovolj! Kramljajva o čem drugem.
 Kako ste lepa, gospodična Klara!
 Ljubezen moja ni še dogorela,
 Vi solnce moje, moja mlada zvezda.
 Klara: Vodite me v dvorano, kavalir.
 Med zvoki Beethovnovе simfonije, pretrganimi s kriki in petjem
 internacionale pade zastor.

NEKAJ AKTUALNIH TEZ O UMETNOSTI

LOJZE UDÈ

Misli občana.

Lepota je življenje. Življenje človeka v njegovi bistveni, najgloblji smeri pa je borba za zmago duha resnice v ljubezni in pogumu, za pravico in svobodo. Lepota je mir zmage tega duha. Kar je proti temu duhu, je zlo. Zlo nima lepote. Lep je le boj dobrega z zlim, lepa je razgibanost duha v tej borbi.

Prava umetnost je smotrno podana, v živi ali pisani besedi, v gibih, likih ali zvokih izraženo življenje, lepota borbe in miru. Prava umetnost je oblikovanje jezika, gibov, stvari in zvoka v službi izražanja lepote vsega živega.

Umetnost ni prava, če oblikovanje jezika, gibov, stvari in zvoka postane sam sebi namen: umetnik se opaja nad svojimi oblikovalnimi možnostmi in pri tem pozablja na glavno, da je služabnik v službi lepote duha življenja, ali pa je luksus, ki zadostuje k večjemu samemu sebi, za življenje drugih ljudi pa je brez pravega pomena.

Umetnost se od drugih tvorb, ki nastajajo po človeku, loči po formalni strani, po popolnejših oblikah izraznih sredstev jezika, gibov, tvari in zvoka. Zato je res, da je bistvo, tukaj torej tisto, po čemer se umetnost loči od vsake druge tvorbe človeka, v tehnični, formalni strani teh tvorb. Strogo umetnostni kriterij je torej formalni.

Končni kriterij vsake umetnine pa je po njeni vsebinski strani, po tem, kakšnega duha neka umetnina izžareva, po njenem notranjem etosu. Seveda — da se razumemo: bistvo umetnine v pomenu tistih znakov, ki jo ločujejo od vsake druge tvorbe človeka, ni po njenem notranjem etosu, kajti notranji etos n. pr. nekega znanstvenega dela ali političnega dejanja more biti isti kakor notranji etos neke umetnine. Le k o n č n i kriterij vsake umetnine je po njenem notranjem etosu. Umetnik ni nikak nadčlovek, zato je njegovo delo podvrženo istemu končnemu kriteriju, kateremu je podvrženo delo vsakega človeka. Nesmiselno se mi zdi govoriti o posebnem u m e t n i š k e m živlenskem nazoru.

V vsakem človeku je nekoliko umetnika, kajti vsak človek ima težnjo in latentno zmožnost v lepi obliki izražati svoja čustva in misli. Da pa ločimo umetnika od drugih ljudi, zato imenujemo umetnika le tistega človeka, ki ima izrazito posebne izrazne in oblikovalne zmožnosti in mu je to izražanje in oblikovanje poklic. Je nekaj ljudi, ki po poklicu, ki ga vršijo, niso umetniki, pa bi mogli to postati, če bi jim razmere dopuščale in če ne bi drugega dela imeli za važnejšega in mnogo je poklicnih umetnikov, ki niso pravi umetniki, glasniki duha življenja. Življenje večine ljudi se pač ne razvija v r a v n i črti možnosti svobodne izbire svojih poklicev, v ravni črti svojih glavnih talentov. Če izvzamemo le tiste največje, ki jih imenujemo genije (beseda zelo spornega pomena!), moremo o večini umetnikov nekega časa reči, da so umetniki ne toliko po svoji individualni nagnjenosti in sili kolikor po razmerah. A tudi „geniji“ brez truda ne dosežejo nič velikega. Razen tega zadenemo tukaj na problem tveganja in žrtvovanja. Stanje neke človeške skupine more biti tako bedno, da omejitev na udejstvovanje v smeri svojega posebnega nagnjenja, talenta, more priti v oster konflikt z dolžnostjo, ki jo ima človek ne samo do sebe, temveč tudi do drugih ljudi, zlasti do tistih, med katerimi se je rodil in med katerimi živi. Klic po umetnosti in larpurlartizmu večkrat ni drugega kakor beg iz sveta. Kdor beži iz sveta, da bi se v samoti zbral in se vrnil močan, z veliko ljubeznijo, v življenje nazaj, dela nekaj velikega. Le premnogokrat pa se za oboževanjem umetnosti skriva le strahopetnost, rafinirano prikrit, a zato nič manj brutalen in razkrajajoč egoizem. Umetnost more biti

pač tudi le sijajna maska, ki naj prikrije veliko siromašnost srca: ples na pokopališču. Ali ni isto tudi z nekaterimi „religioznimi“ gibanji našega časa?

Dočim se umetniki od drugih ljudi razlikujejo po večji zmožnosti izražanja in oblikovanja jezika, gibov, stvari ali zvoka, se med seboj ločujejo razen po posameznih panogah, ki jih gojijo, v glavnem prav tako kakor vsi drugi ljudje: po intenziteti doživljanja (čustvena stran v človeku), po svetovno-živlenskem nazoru (umska stran v človeku) in po vsem tistem, čemur pravimo kratko stil, tukaj predvsem individualni stil. Brez velike intenzitete doživljanja ni velikega umetnika in ne velikega človeka, filozofa, politika. Po svetovno-živlenskem nazoru pa je notranji etos umetnine. Po intenziteti doživljanja je globina in širina dojemanja vse dobre in zle resničnosti, tega, kar je; po svetovno-živlenskem nazoru pa odločujoči, urejujoči princip življenja: kaj je bistvo in kaj naj bo. Po svojem svetovno-živlenskem nazoru mislim, da je duh neke umetnine tem bolj gotovo duh vernega zatrdjevanja življenja, duh resnice v dobroti in sili, čim iskrenejši je umetnik pred seboj in v svojih delih. To je duh, ki podtalno veže vse prave umetnike, vse žive ljudi. Sicer pa je vsaka umetnina sinteza vseh sil v umetniku, nagonsko-elementarnih, čustvenih in razumsko-smotrskih, tendenčnih. Zato se mi zdi prepričan o „smeri“ ali „brezsmerju“ ter med nekimi larpurlartisti in zastopniki tendenčne umetnosti zelo prazen in največkrat govorjenje drug mimo drugega. Večno aktualno pri vrednotenju umetnine je v tem oziru le vprašanje iskrenosti. Vendar pa je iskrenost kriterij za duhovno vrednost sploh vsakega človeka in ne samo umetnika.

Kakor vsak človek, mora tudi umetnik stremeti po čim popolnejši skladnosti, harmoniji duha svoje umetnosti in vsega svojega življenja, nastopanja. Po tem se meri njegova moč in resnoba. Čim večja je ta harmonija, tem večji je njegov vpliv na sedanost in bodočnost. O notranjem etosu umetnine pa po manjši ali večji neskladnosti duha umetnine in duha ostalega življenja in nastopanja umetnika ni še izrečena sodba; kajti mnogi umetniki se prav po svoji umetnosti oddolžujejo za zlo, ki ga sicer počenjajo.

Ustvarjajoča (zelo nejasen pojem!) t. j. po mojem mnenju življsko silo človeka krepeča (intenzificirujoča), njegovo življsko veselje očiščujoča in dvigajoča sila umetnosti je le po njenem notranjem etosu. Z „ustvarjenjem“ umetnine pa ni še ničesar rešeno o njenem resničnem ustvarjajočem pomenu. Razen tega ne

razumem, zakaj da bi se ne moglo govoriti tudi o ustvarjanju orača na polju, delavca v tovarni, prave publicistike, znanosti in politike.

Življenje, duha človeka oblikujoča sila zlasti literarne epske umetnosti je velika, a dejansko ne večja kakor oblikujoča sila n. pr. znanosti, politike in cerkve. Končno merilo vrednosti tega oblikovanja je seveda zopet le v njegovem notranjem etosu; kakor vsakega oblikovanja.

O večni umetnosti se tudi mnogo govori. Dá, umetnost bo, dokler bo človek. A tudi ročno delo bo in znanost in politika bosta, dokler bo človek. Če pa pod „večnim“ razumemo le tistega duha, ki v vsakem času in v vsakem kraju tvori življenje človeka vzdružujočo in krepečo silo, silo, ki daje življenju šele pravo vrednost in smisel, pa je to „večno“ duh resnice v ljubezni in pogumu, duh pravico- in svobodoljubja in tedaj je večna le tista umetnost, ki je glasnik tega duha. A takó je večno vsako delo, ki ga človek po vesti vrši. Sicer pa je večnostni ambijent posebej literarne in likovne umetnosti ter glasbene skladbe večji le po tehnični strani, po posebni stvari, na kateri in s katero je literarno-umetniški in glasbeni umotvor napisan ali natisnjen, po posebni stvari, ki jo likovni umetnik oblikuje odnosno uporablja pri oblikovanju. Če bi ne našli Aristofanovih spisov — kdo bi kaj vedel o njegovi „večni“ umetnosti! Večnostni ambijent posebej literarne umetnosti ima še to posebnost, da more biti prav zaradi svojega vsakemu človeku najbolj razumljivega izraznega sredstva, jezika, in po svojem posebnem načinu podajanja snovi v časih velike duhovne bede najvažnejša budilka in opora živega duha. Biti more dovolj neizrazita, da jo sovražniki življenja ne morejo zgrabiti, a tudi dovolj izrazita, da jo ljudje, ki ljubijo življenje, razumejo. Zato je prav literarna umetnost v prvi vrsti poklicana, da je zadnja trdnjava živega duha, čeprav bi bilo napačno sklepati, da živi duh ne more biti nikjer drugje, če ga ni v umetnosti. Zlasti pa s tem ni rečeno, da je le po umetnosti pot naprej. Razen tega, da se je tudi tukaj treba povprašati najprvo: po kakšni umetnosti, je šele po celotnem življenskem stanju, duhovnem, gospodarsko-socialnem in političnem, mogoče presoditi, kje in kako da vodi pot naprej in kvišku.

Jaz sem neizrečena, zatrta misel, ki ne bo nikoli izgovorjena. Še mislim nanjo s strahom in bojznijo.

In vendar je ta misel edina, ki se bije v tem raztrganem srcu, edina, kamor strmijo moje oči, razboljene od blazno plapolajočega filma sedanjosti.

Ta raztrgani film je prav za prav edini moj brat.

●

V meni je čas, ko bo človek človeku: človek. V meni je čas, ko bo narod narodu: narod.

●

Kaj zatrjujete vedno vsevprek, da niste političen faktor. Mar se bojite Slovenci slovenstva?

Vidim vas: majhni ste; ne vsled števila, vsled plahosti. Zakaj obupujete, ko se preraja človeštvo? Ena rešitev prihaja: rešitev človeštva. Vi pa ste maloujni in umirate.

Ali ne čutite tega svetlikanja? Ali ne čutite gibanja množic? Novo človečanstvo vstaja. Kaj, če prihaja iz nižin! Ponižano je bilo. Kaj, če prihaja iz dna! Oskrunjeno je bilo. Kaj, če prihaja z nevihto in strelami! Tlačeno je bilo.

Samo eno je: da prihaja, da le prihaja! Odprite okna, odprite duri, osvobojeni človek prihaja!

Srečko Kosovel.

●

RUSIJA IN NACIONALNI PROBLEM

JOŽE DOLENC

Povojna doba nam je odkrila, da je bila dejanska slika carske Rusije v resnici precej drugačna, kot je živela v iluzijah slovenskega malomeščanstva, ki je gledalo v mogočnem carskem imperiju osvoboditelja in zaščitnika balkanskih narodov in pričakovalo od njega, da osvobodi tudi avstrijske Slovane. — Panslavizem je bil zato pri nas posebna, višja oblika hejslovske navdušenosti.

Osvobodilne tendence carske Rusije napram zatiranim narodom, ki so živeli zunaj ruskega imperija, so bile le vnic in dopolnilo zatiranja vseh neruskih narodov doma; oboje je bilo izraz imperializma. Moralna in materialna podpora osvobodilnim gibanjem zatiranih narodov je bila velikoruskemu imperializmu le prva etapa v njegovem stremljenju, da si te narode podredi potom aneksij, (n. pr. na Kavkazu) ali pa jih vsaj spravi v svojo interesno sfero ter jih izrablja kot orodje svojih namenov (n. pr. na Balkanu). Skoro dvesto let je carizem potom aneksij „osvobojeval“ narod za narodom, uvajal povsod režim rusifikacije in ustvarjal narodno in državno edinostvo. Carskim vojakom so v novo zasedene kraje sledili kolonizatorji, ki so — ne brez knute in kozaškega biča — nastopali kot kulturonošci v zasedenem ozemlju. Le en narod je bil v carski Rusiji suveren — Velikorusi. Jezikovno sorodnim Ukrajincem (Malorusom) in Belorusom pa je velikoruski šovinizem od-

rekal nacionalno samobitnost in jo opravičeval s tezo, da so tako Velikorusi kot Ukrajinci in Belorusi le tri plemena enega naroda; da je le narod lahko suveren, ne pa poedino pleme; le en književni jezik je — velikoruski. Naravno, da se je od strani zatiranih narodov pojavljal odpor, stremljenje po nacionalni nezavisnosti ter sovraštvo proti carizmu in vsemu, kar je ruskega. Vsak poizkus zatiranih narodov, da si pridobe kake pravice, pa je carizem brezobzirno zatrl. Nacionalni problem s tem seveda ni bil rešen, marveč je postal eden izmed razdiralnih elementov mogočnega imperija.

Drug tak element je bilo nerešeno agrarno vprašanje: borba kmetov za zemljo, ki se je nahajala v rokah veleposestnikov. Mnogokrat so kmetje sami z orožjem v roki poizkušali rešiti to vprašanje, a — brez uspeha. Samo po rusko-japonski vojni ter petrograjski revoluciji l. 1905. je bilo v raznih krajih Rusije preko tisoč kmečkih puntov. Lahko je bilo carski vojski udušiti vse te upore, ker so se pojavljali sporadično, brez medsebojne zvezanosti. Radi svoje neorganiziranosti kmetje niso mogli imeti nade, da bodo kdaj sami izvêdli „črno razdelitev“ zemlje, o kateri so sanjali. Nedostajalo jim je objektivne in subjektivne možnosti ter sposobnosti, da zavzamejo in obdrže državno oblast, ki bi jo uporabili v doseg svojih ciljev. Edino proletariat, ki je bil koncentriran v velikih mestih, ki pa je imel v Rusiji veliko manj pravic kot v ostalih evropskih državah z visoko razvitim kapitalizmom, je imel vse pogoje, da zavzame državno oblast in uresniči svoje kot tudi zahteve kmetov in zatiranih narodov. To nalogo si je delavski razred tudi zavestno postavil. Čeprav maloštevilen, je bil vendar glavna razdiralna sila v borbi s carizmom in imeparializmom. Caristični absolutizem ni dopuščal velikih političnih in strokovnih organizacij. Edine oblike organizacije delavcev do izbruha revolucije so bile one, ki jih je ustvaril kapital sam: poedini obrati. V borbi proletariata z meščanstvom so se izpremenili iz golega torišča materialne produkcije v torišče politične propagande in akcije, postali organizacije boja; po zavzetju državne oblasti pa temelj nove proletarske državne organizacije — *Sovjeti*. (Sovjet = svet delegatov, izvoljen iz vrst delavcev poedinega obrata).

Vsa ta nacionalna in razredna nasprotja so kričala po rešitvi. Vladajoče plemstvo in meščanstvo s vojnim korumpiranim birokratskim aparatom jih ni moglo rešiti, zato jih je enostavno uduševalo. Meščanstvo ni bilo nikdar revolucionarno; bilo je nesposobno, da zruši absolutizem in uvede demokracijo. Že Jurij Valentinovič Plehanov, utemeljitelj ruskega marksizma, je trdil, da bo vse te pro-

bleme rešila le revolucija ter da bo ruska revolucija zmagala le kot proletarska, ali pa sploh ne bo zmagala. Oktobrska revolucija je v resnici presekala gordijski vozelskih tehs konfliktov. Proletariat je razbil v njej ves obroč produktijskih razmer, ki so ovirale razvoj produktijskih sil in na svojstven naèin rešil tudi nacionalni problem.

Delavski razred je bil v Rusiji pred vojno strankarsko še bolj razcepljen kot v ostalih evropskih državah. Jedro delavstva je bilo zbrano v ruski socialnodemokratski stranki (RSDRP). Stranka je bila vèlanjena v II. internacionali, v kateri so vladali zelo zmedeni pojmi o nacionalnem problemu, saj so internacionalizem mnogi smatrali kot istoveten s kozmopolitizmom in niso kazali nikakega umevanja za nacionalna vprašanja. V tej smeri so se predvsem gibale socialistiène stranke zapadnih in centralnih evropskih držav. (To stališèe je že Marx svojèas smešil kot proudhonistièno stirnerijanstvo.) Med avstrijskimi socialisti se je pojavljala zahteva po nacionalno-kulturni avtonomiji, s kombiniranim personalnim in teritorialnim principom. (Zamisels Renner-Bauerjeva.) Ruski socialni demokrati so odklanjali Bauerjevo solucijo kot neprimerno in neostvarljivo. Nerazvitim narodom po njihovem mnenju ne more dati ničesar, delavskemu razredu pa lahko samo škodi. — Ko se je l. 1903. dotlej enotna ruska socialnodemokratska stranka razbila na boljševice in menjševice, so boljšeвики v svojem programu formulirali svoje zahteve glede nacionalnega problema: vsakemu narodu priznavajo pravico samoodloèbe, da se odcepi od države zatiralke in da se prikljuèi kaki drugi državi, ali pa si ustanovi lastno državnost. To je bila tretja smer v predvojni II. internacionali. Smer sta zastopala Lenin in Stalin.

Iz Leninovih spisov o nacionalnem vprašnju razvidimo, da zaèenja glavno njegovo zanimanje za to vprašanje o priliki balkanskih vojn in da mu je posveèal izredno veliko pozornost. Do svetovne vojne ga je obravnaval le v ruskem merilu kot sredstvo, da se osvobodi ruski proletariat velikoruskega šovinizma in da pridobi v neruskih narodih zaveznika proti carizmu. Tekom vojne šele ga postavlja v svetovnem merilu. Potrpežljivo je moral tolmaèiti Lenin teoretikom in politikom v II. internacionali, da internacionalizem ni anacionalen ali antinacionalen, marveè predpostavlja nacijsko, kakor interkonfesionalni zakon konfesijsko. Lenin-Velikorus je sam v visoki meri nacionalen; ko omenja èrniševskega, ki je o Rusih tako kot o nas Cankar dejal, da so „narod hlapcev; od vrha pa do tal — povsod hlapci“, pravi, da so bile to besede resniène ljubezni

do domovine, ljubezni, ki je trpela radi pomanjkanja revolucionarnega duha v masah velikoruskega naroda. Vendar mu je tuj vsak šovinizem, zato zahteva, da proletariat, ki pripada vladajočemu narodu v državi, propagira za kolonije in zatirane narode svobodo politične odcepitve. V nasprotnem slučaju, pravi, bo ostal internacionalizem prazen in samo na besedah; ne zaupanje, ne razredna solidarnost niso mogoči med delavci zatirajočega in zatiranega naroda. Na drugi strani pa morajo delavci zatiranih narodov brezpogojno oživitvoriti enotnost delavcev zatiranega z delavci zatirajočega naroda. Članu kakega zatirajočega naroda mora biti vseeno, ali mali narodi pripadejo njegovi državi, samim sebi ali pa sosedni zemlji, če se poslužijo pravice Samoodločbe. To so bile Leninu in stranki glavne smernice pri reševanju nacionalnega problema, ki ga pa on nikakor ne postavlja izvzeto in abstraktno, ampak v zvezi z borbo delavskega razreda. Bavi se z njim teoretično le v toliko, da dobi sigurne zaključke za praktično rešitev. V svojih zaključkih pa je Lenin v izvajanju železno dosleden in se brezpogojno bori proti vsakomur, kdor je drugačnega mnenja. Domalega vse stavke, ki sta jih Marx in Engels napisala o nacionalnem problemu, citira v svojih skoro izključno polemičnih sestavkih, vendar gleda izza njih samostojen mislec izredno ostrega uma in širokega obzorja. Citati iz Marxa in Engelsa so mu le izrazno sredstvo, s katerim podkrepi svoje nastopanje in pa, da z njimi bije po vseh ki se imenujejo marxiste, pa „predpostavljajo bukvalnost duhu marxizma.“ Bauer in Renner, Rosa Luxemburg in Kautsky, Cunov in Leutsch, Etbin Kristan in Gorter, Buharin, Trocki in Radek so imeli priliko občutiti, kako ostro in subtilno je umeval Lenin nacionalni problem in s kako krepkimi argumenti je pobijal njihove nazore.

Vsa nacionalna politika boljševikov je bila izključno v njegovih rokah in tudi njegova zamisel, ki jo je dosledno branil ves čas v II. internacionali, kjer je bil Lenin skrajna točka levega krila.

Zanimivo je pogledati, kako so boljševiki svoje principiarno stališče brnili ves čas pod carizmom, za dobe meščanske (marčne) revolucije in tudi v dobi, ko sami prevzamejo državno oblast.

1. Začasa carizma do marčne revolucije 1917. V resoluciji RSDRP (boljševiki) točka 4. iz l. 1915. je rečeno: „kar se tiče pravice samoodločbe v carski monarhiji zatiranih narodov t. j. pravice do odcepitve in ustvaritve lastne državnosti, je socialnodemokratska stranka brezpogojno dolžna braniti to pravico.“ Tako torej v resoluciji, ki jo je sestavil Lenin še pod carizmom, ko je imelo nacionalno vprašanje za carizem „razorno moč dinamita“.

2. Za dobe Kerenskega (marčna revolucija) je Lenin v „Pravdi“ od 2. maja 1917., ko je bil carizem že strt, označil namero začasne vlade, ki je hotela dati Finski široko avtonomijo, kot nedemokratično in anek-

sionistično ter zahteval za Finsko popolno pravico samoodločbe. Pa to ni bilo zgolj Leninovo osebno stališče. Že par dni poprej je RSDRP (boljševiki) na konferenci 24.—29. aprila 1917. izrekla, da priznava vsem narodom Rusije pravico samoodločbe in zgraditve lastne državnosti.

3. Ko boljševiki sami prevzamejo državno oblast. Velik del Rusije so imeli zaseden Nemci in Avstrijci; pričakovati je bilo, da bo meščanstvo vseh narodov zahtevalo pravico do odcepitve od Rusije že zato, da se skuša rešiti pred socialno revolucijo. Zato so se pojavljali že poprej glasovi, da bi bilo nesmiselno priznavati pravico samoodločbe nacijam, t. j. meščanstvu in proletariatu, marveč le proletariatu, t. j. delavcem in kmetom poedinega naroda. Situacija je bila v resnici za boljševike več kot mučna. Če priznajo pravico samoodločbe narodom v polnem obsegu, jim preči nevarnost da se obdrže le med Velikorusi. Če pa te pravice ne priznajo, pa tudi nje zadene očitek, da so velikoruski imperialisti in šovinisti, ki se od carizma in Kerenskega nič ne ločijo, katere so prej prav v tej točki tako ostro napadali. Priznati ali ne priznati? Lenin, ki je povdarjal, da ni hujšega kot nezaupanje naroda, je odklonil misel Rose Luxemburg, da je neumnost priznavati pravico samoodločbe v proletarski revoluciji in Buharinovo tezo, da naj se ta pravica prizna le delovnim masam, ter vztrajal na samoodločbi, kot jo je že ves čas poprej branil. Novembra 1917. je Svet ljudskih komisarjev objavil z njegovim podpisom Deklaracijo o pravicah narodov Rusije, ki je obsegala 4 točke:

1. Enakost in suverenost Rusije.
2. Pravica narodov Rusije na svobodno odločbo vse do odcepitve in stvořitve nezavisnih držav.
3. Ukinitve vseh nacionalnih in nacionalno-religioznih privilegijev in omejitev.
4. Svoboden razvoj narodnih manjšin in etnografskih skupin, živečih na ozemlju Rusije.

V resnici so se mnogi narodi poslužili pravice do odcepitve. Delavci vsakega izmed teh narodov — so povdarjali pravico do priključitve in enotnost z delavci prejšnjega zatirajočega naroda, ker so vedeli, da majhne države ne bi bile zmožne samostojnega življenja in bi postale plen zapadnih in vzhodnih imperialistov. Med posameznimi državami so se sklepale aliančne pogodbe, da so se naslonile na tedanja rusko socialistično Federativno sovjetsko republiko. Zveza teh držav je bila čisto obrambno-bojevnega značaja, ki se je po končanih vojnah z zapadnimi imperialisti in bivšimi carskimi generali (Denikin, Kolčak, Vrangel, Judenič) pretvorila l. 1922. v Unijo socialističnih sovjetskih republik (SSSR). Odpadel je naziv ruski, ker je zveza hotela dokumentirati absolutno enakopravnost vseh narodov prostranega sovjetskega ozemlja. Preko 150 imen (toliko je namreč narodov v sovjetski Uniji) pa bi bilo nerodno navajati v naslovu. Zvezne republike seveda nosijo nacionalno označbo.

Pri nekaterih narodih pa se je meščanstvu posrečilo, da je prevzelo v roke državno oblast in izvedlo definitivno odcepitev; n. pr. Finska, Estonska, Litva, Lavija ter Ukrajina in Georgija. Zadnji dve sta se pozneje zopet priključili Uniji, čim so tamkejšnji delavci in kmetje meščanstvu izrgali iz rok državno oblast. Interesanten primer glede samoodločbe nam nudi Finska. Vlada Kerenskega, od katere so boljševiki zahtevali, da Finski prizna pravico samoodločbe, te pravice ni hotela priznati, in dasi je prvotno nameravala dati Finski avtonomijo, je pozneje (18. julij 1917.) razgnala Finski parlament, ker je sam proglasil široko

avtonomijo Finske. Ko pa je Finski parlament po boljševiški revoluciji proglasil nezavisnost in odcepitev od Rusije, je sovjetska ruska vlada 18. decembra 1917. to takoj priznala. Začetkom 1918. pa se je Finski parlament izrekel za priključitev k Rusiji. Par mesecev pozneje se pojavi na Finskem nemška vojska, ki je porušila tamkajšnjo finsko sovjetsko vlado delavcev in kmetov ter izročila državno oblast v roke finskemu meščanstvu, ki je ponovno razglasilo odcepitev od Rusije. Boljševiki so priznali tudi to odcepitev, čeprav jo je izvedlo meščanstvo.

Mnogi boljševiki, (zlasti Buharin) s takim postopanjem niso bili zadovoljni. Lenin se je proti njim boril in jim dokazoval, da je taka politika edino pravilna. Tok dogodkov je v resnici njemu dal prav. — Ko so prevzeli oblast delavci in kmetje, takrat so po Rusiji planili vsi bivši zavezniki z Nemčijo vred. Toda njihovi pohodi so se končali brez uspeha in ni jim rdeča armada zadala odločilnega udarca, marveč politika boljševikov v nacionalnem vprašanju. Ti pohodi antante preko obrobni držav — Finske, Litve, Latvije, Estonske (in Poljske) proti sovjetski Rusiji, so se razbili radi pasivne resistance teh obrobni držav, ki niso imele nobenega interesa, da uničijo boljševike, od katerih so prejele nacionalno svobodo, marveč so jim dajale celo tiho podporo. Saj so vedele: če boljševiki izginejo, potem je možna samo vzpostavitev carizma, ki ne bi priznal nezavisnosti novih držav, ampak bi hotel imeti kot zmagovalec najmanj vse tisto ozemlje, kar ga je imel poprej. Intervencije antante so ostale tako brez uspeha. Lenin, ki je vse te možnosti že poprej predvideval, je tudi iz tega razloga tako odločno branil svojo tezo samoodločbe. Boljševikom je dosledna nacionalna politika pomagala, da so se obdržali na oblasti.

V ustavi SSSR je vsem narodom zajamčena pravica samoodločbe. Ustava pa ne govori več o pravici narodov na svobodno samoodločbo v tem smislu, da bi priznavala to pravico tudi meščanstvu posameznega naroda, kakor to priznava deklaracija, marveč pravi, da je „prepuščeno delavcem in kmetom vsakega naroda“, da zavzamejo na svojih polnomočnih zborih sovjetov samostojno stališče pri končni rešitvi vprašanja, ali žele sodelovati v federativni vladi in drugih federativnih sovjetskih napravah. Pravtako so v ustavi odpravljene „vse prednosti, temelječe na pravicah enega naroda napram drugemu, vsako zatiranje narodnih manjšin ali omejitev njihove enakopravnosti, ker je vse to v protislovju z zakoni republike.“ S tem je princip enakopravnosti izveden do kraja.

Pri zgradbi Unije je bil merodajen nacionalni vidik. Unija obstoji iz šestih samostojnih sovjetskih republik: Bele Rusije, Ukra-

jine, Transkavkazije, Uzbekistana, Turkmenistana in Ruske socialistične federativne republike. Vsaka teh šestih republik ima v svojih mejah manjše samostojne republike in avtonomne teritorije. Vsaka narodnost in vsaka narodna manjšina ima garantirano pravico samoodločbe, se lahko konstituira kot avtonomna edinica in opravlja vse državne posle v svojem jeziku. Tako n. pr. Transkavkaška federativna sovjetska republika obstoja iz zveze treh sovjetskih socialističnih republik: 1. iz Georgije, v kateri sta vključeni še dve: Aphazija in Adžaristan ter avtonomna oblast Južnoosetinska; 2. iz S. S. R. Armenije; 3. iz Aserbejdžana, v kateri se nahaja kot avtonomna oblast Gorski Karabah in avtonomna republika Nahičevan. To so republike in oblasti poedinih nacionalnih vlad, poleg katerih obstoja za celo Transkavkazijo skupna federativna vlada v Tiflisu. Vsi jeziki so enakopravni in razmejitev je izvršena po volji in simpatijah prebivalstva.

Pravica samoodločbe predstavlja ono najvišjo točko, v kateri se izčrpajo vse nacionalne zahteve. Toda pomisliti je, da se take nacionalne zahteve pojavljajo šele pri razmeroma kulturno visoko razvitih narodih. V Rusiji pa je živela cela kopica primitivnih narodov. Kako naj ti uporabijo samoodločbo? Politika boljševikov razvitih narodov je stremela za tem, da vse te zaostale narode kulturno dvigne in jih pritegne v sfero obče kulture. V Uniji obstoja zato cela vrsta institutov, (kot n. pr. „Centroizdat“), ki služijo prosvetnim svrham teh zaostalih narodov. Tako je komisariat za narodnostne zadeve oskrbel že šestnajstim narodom prve knjige na maternem jeziku. (Povsod se uvaja latinica.) Z njo prodirajo celo med one neruske narode, ki so se preje posluževali cirilice (n. pr. Jakuti). Obstoja namera, da Rusi sami uvedejo latinico. Tudi zaostali narodi imajo seveda vse pravice, ki jih je proglasila deklaracija in ustava; so pa združeni v avtonomnih teritorijih in republikah glavnih šestih zvez.

Nekateri iščejo nekakšno globoko etiko, ki da je vodila boljševizem pri reševanju nacionalnega problema. To mnenje je napačno. Boljševizmu je bistveno tuja vsaka etika. Rešitev problema je bila determinirana iz položaja delavskega razreda, ki je interesiran, da vse nacionalne konflikte reducira na proste razlike in iz njih stvari harmonijo narodov, ki je boljševizmu bistveno potrebna, da se vzdrži.

Kolik pomen je imelo nacionalno vprašanje v boljševiški zunanji politiki in kako je vplivala revolucija na manjšinsko zaščito v Evropi, bi bilo potreba objasniti v posebnem članku.

Miha Maleš: Rdeče lučke ali risbe o ljubezni. Ljubljana 1929. Samozaložba*)

Za letošnjo veliko noč je izdal že z več razstav znani grafik Miha Maleš knjigo risb „Rdeče lučke ali risbe o ljubezni“, v katere uvodu pravi: „In to kar je zraslo drugim v pesmi, sestavljene iz črk, se je meni znilo v linije“. To in pa dejstvo, da je čutil Maleš potrebo, da se je ob tej priliki obregnil ob slovenski impresionizem prav v času, ko se vrši jubilejna razstava mojstra slovenskega impresionizma Riharda Jakopiča, me je vzpodbudilo, da sem se odločil napisati nekaj misli k njegovi knjigi, da si se sicer ne bavim z umetnostno kritiko.

Predno bom prešel na risbe, smatram za potrebno, da se podrobneje pobavim z uvodom, ki predstavlja nekako Maleševo umetniško izpoved.

Maleš zelo visoko ceni grafično umetnost, vsaka risba mu „mnogo več pove, kot dolge razprave.“ Ta trditev je sicer docela subjektivna, vendar bi jo mogel pod gotovim pogojem priznati in sicer: v tem primeru mora biti vsaka risba res dovršena umetnina, dozorel izraz umetnikovega duha in ne samo več ali manj slučajna skica, porojena iz hotenja po ustvarjanju, ne pa iz notranje nujnosti.

Prav tako relativna je njegova nadaljna trditev: „Umetnost mora biti popolnoma pristopna in razumljiva vsakomur.“ Priznavam, to nam mora biti ideal, toda kdaj je našel velik duh takoj razumevanje pri najširši množici, ko so ga največkrat komaj doumeli le nekateri izbranci. Ali se že ne ponavlja skoraj zakonito, da gredo vsi veliki duhovi, pa naj si bo v umetnosti ali kje drugje pred svojo dobo? In pa, to pa se tiče njegove knjige, ali je res Maleš preverjen, da je njegov način izražanja, ki še niha med ekspresionizmom in primitivizmom nove stvarnosti, človeku, ki se ne bavi z umetnostjo vsaj kot umetnost ljubeči lajik, razumljiv? Mislim, da ne. Zato tudi smatram, da je napisal ta stavek le bolj pod uplivom raznih zunanjih gesel, kakor tisti naši literati, ki trdijo, da so proletarski pisatelji, v resnici pa pišejo razne „buržujske“ zgodbe prav tako, kakor vsi tisti pred njimi, katerim sami očitajo „buržujstvo“. Kajti prava proletarska umetnost mora biti rojena iz globokega občutka skupnosti z množico, mora biti doživetje kolektiva v umetniku, ne pa prazni termini, pobrani iz socialističnih brošur ter pomešani v vsakdanjo sentimentalno zgodbo.

Tretjo trditev, s katero se nikakor ne morem strinjati, pa je Maleš formuliral takole: „Že dolgo ni več važno **razpoloženje**, ampak **čustvo**. Ne govorite o impresionizmu! Historična in muzejska zadeva. In da je pri nas Slovencih še danes (1929!) edina, živa, moderna in slovenska umetnost?? Slavo ima, spomenike ima, galerija je napolnjena, vse, vse — — Aj pajac, le zagunčaj se! — — ali pazi, pazi, da ne razstrgaš tistih pajčevin, tistih pajčevin...“

*) Mislimo, da ne gubimo besed, če o knjigi, ki je pravzaprav iz naše generacije, objavimo vse tri dospele ocene. — Ur.

Ali je res važnejše razpoloženje ali čustvo, ali je sploh možno razpoloženje brez čustva in obratno, o tem se mi ne zdi potrebno debatirati. Toda Maleš je napisal to v zvezi, katera ustvari tole sliko: impresionizem je izražal samo razpoloženje, medtem ko izraža nova umetnost čustvo. Ta trditev pa je docela iz trte izvita. Impresionizem je prvotno res popolnoma naturalistična (torej nečustvena) umetnost, prav zato ga je tudi navdušeno pozdravil ob njegovih začetkih Zola, že kmalu pa je prešel v realistično izražanje in končno v barvni ekspresionizem, kakor ga najdemo v zadnji dobi tudi pri Jakopiču. Slovenski naturi naturalizem nikdar ni odgovarjal in je bil pri nas zato, tako v literaturi, kakor tudi v likovni umetnosti le trenoten pojav, katerega so resnični umetniki kaj hitro premagali. Premočno je čustvo slovenskega človeka in težnja po duhovnem izražanju. Slovenski impresionizem, ki nam je dal po dolgih letih suše, slikarsko umetnost evropske kvalitete, nikdar ni bil samo izraz razpoloženja, temveč se je v njem prav vroče izražalo žgoče čustvo njegovih največjih zastopnikov Jakopiča in Groharja. V njihovih delih sta izražena bolešt in veselje, je izražena ljubezen do naše zemlje in našega naroda, in kdor tega ne vidi, je slepec. Zato je slovenski impresionizem še danes živa in tvorna sila, bolj silna in bolj naša kot marsikatera druga, ki še ni našla evropski obliki slovenskega izraza. Vem, mi ne smemo ostati, kjer smo, iti moramo naprej, a zato ne smemo zanikavati vrednot, ki so jih ustvarili pred nami. Cankar in Župančič, Jakopič in Grohar nam ne smejo biti cilj, ali preko njih ne moremo in ne smemo, temveč le skozi nje. Osvojiti si moramo od njih, kar je dobrega, odkloniti, kar je slabega in v kontaktu s preteklostjo ustvariti novo, popolnejše, sodobnejše.

Maleševa knjiga je za nas v marsičem nova, dasi ji je Smrekarjeva zgodba v slikah o njegovem črnovojništvu nekak predhodnik. Na severu pa je znan Flamenc Frans Masereel, katerega slike predstavljajo povesti in ne kot Maleševa knjiga zbirko liričnih pesmi v risbi, kakor bi jo jaz imenoval.

Posamezne risbe, n. pr. „Vest v pismu“, „Zaupanje“, „Sama“ (izraz v očeh!), „Mlada mati I, II“, „Portret gđ. X“ (odličen v tehniki in preprostosti), „100 Din“ mi zelo ugajajo, ker izražajo pristno čustvo v neprisiljeni obliki ter pričajo o močnem doživetju. Druge pa so mnogokrat premalo dognane, ali pa so porojene bolj iz hotenja kot iz notranje nujnosti, zato so kaj mnogokrat izumetničene ter puste človeka hladnega ali pa ga celo odbijajo. Kakor pri tej knjigi sem imel že tudi pri Maleševih razstavah večkrat občutek, da dela prevečkrat hote, da vrže vsako stvar na papir, ki je komaj zasnutek, nikakor pa še ne umetnina. Prav tako se mi je zdelo, kot če bi tiskal pesnik vsak verz, ki ga je kdaj napisal.

Knjiga je, vsaj če sodim po prvem delu in naslovu, zamišljena kot enota, to je, da bi si morale posamezne risbe slediti v notranji zakonitosti, kot na pr. posamezne pesmi v ciklu ali epski pesnitvi. To zamisel tudi izpričuje zadnja risba prvega dela, ki jo je naslovil Maleš „Konec“. Videti pa je, da so nastale te risbe marsikdaj brez notranje zveze ter se čuti zato Maleševa razporeditev bolj hotena kot nujna. Še bolj pa kvarijo enoten utis risbe raznih filmskih veličin in nekatere druge na koncu knjige, ki sicer nosi podnaslov „risbe o ljubezni“. Te bi v tej knjigi morale odpasti, ker organsko ne spadajo vanjo, dasi bi lahko zopet druge (Mlada mati I, II., Rendezvous i. t. d.) lahko uvrstil spredaj. Pravtako tudi ne uvidim nujnosti Gradnikovih pesmi spredaj, ker so v predaljni zvezi z vsebino knjige.

Vinko Košak.

Maleš je izdal v samozaložbi knjigo grafičnih reprodukcij s precej reklamno kričavim ovitkom, na katerem je poleg svoje slike priobčil še vse ocene svojega dosedanjega slikarskega delovanja. Vse te svoje risbe je skušal spraviti v nekako precej začrtano smer in z njo pokazati razvoj mlade deklice preko sanjarij in iluzij v ženo in mater. Cela knjiga je razdeljena v dva dela. Prvi del naj bi bil nekako miselni razvoj v duši mlade deklice, drugi del pa, ki pravzaprav nima s prvim razen slikarjeve tehnike ničesar skupnega, nam predstavlja par bežnih trenutkov iz vsakdanjega življenja. Slikarsko se mi zdijo te stvari vse preveč žurnalistično ilustrativne, enolične in dolgočasne, drobni plamenčki, nabrani na tenko nitko, potegnjeno samovoljno od nekje tam, kjer se resnično in neresnično (samovoljno vstvarjeno) življenje mladosti naslanjata drugo na drugo. So zelo drobno stilizirane te rdeče lučke, sentimentalno lirične, brez pravega ognja in življenske sile; nekatere grobo in neresnično podane, uprav skombinirane in preračunane na gotov učinek (Pričakovanje, V posteljici, Tožba, Presenečenje, Žalost itd.), druge zopet trenotki iz sanjarij mladostne dekliške dobe (Inspiracija, Ljubosumje). Prav nič ni mladostne poezije v njih, nič tistega lepega življenja, ki greje kakor solnčna pomlad, le zunanje sličice brez globlje vsebine in brez iskrenega doživetja.

Drugi del, kakor sem že omenil, ni v nikaki vidni zvezi s prvim in bi ga Maleš lahko mirnodušno izpustil in ne v škodo izdane knjige. Filmski zvezdniki in filmske dive so morda potrebne le tistemu, ki sedi v zaduhlem kavarniškem ozračju in kot nekak zaznamovalc beleži vse dnevne dogodke, ki gredo kot filmske slike mimo njegovih oči. In če se izgubi med vse te sličice še kaka tako odurna slika življenja kot je „100 Din“, poda to vsej vsebini le še bolj viden zunanji znak nekega vrhnega posnemanja življenja, ki posname le zunanji videz in pusti vsako psihološko notranjo vrednoto v nemar. —

Res je, da risba „sprejema od ljudi in govori ljudem“ in da nam najmanjša risba lahko veliko pove, toda ta risba ne sme biti nekaka silhueta človeka, nekak načrt njegove telesne zunanosti, tudi ne sme predstavljati življenja človekovega kot nekako ilustracijo njegove zunanosti, marveč mora podati človeka v njegovem bistvu, njegovo notranje življenje, ki je nujen atribut njegovega obstoja. In če bi trdil, da je Maleševa grafika časovna, splošna in konkretna, bi pač frazaril. Resnična umetnost po mojem — mora biti izven časa in ji čas utisne le svoj pečat. — Da pa so te risbe konkretna umetnost, to bi oprl lahko le na dejstvo, da so le zunanje ponazorjeni bežni trenotki, iztrgani iz neke skombinirano naivne miselnosti, v resnici pa abstrakne same po sebi, abstraktno podane in v najabstraktnejših momentih celo skonštruirane (Tožba, Presenečenje.). Res pa je v večini teh stvari najvišji povdarek v čustvu, v vzgojenem sentimentu, ki prehaja mestoma že v absurdnost. V. P.

Miha Maleš je izdal pretečeni mesec knjižico z naslovom „Rdeče lučke“. V knjigi sledijo predgovoru nizi grafik erotične vsebine. Knjiga, ki je prva te vrste v Sloveniji, je zanimiva in razodeva najboljše in najširše autorja mimo vsega njegovega dosedanjega dela. Zato Mladina ne more molče preko. So vmes risbe, ki jih odlikujejo pri nas v času umetnostne špekulacije tako redke odkritost, pri marnost čustva in svojevrstnost (Tožba, Prisluškovanje, Vest v pismu, Srečanje, Konec). Svojevrstnost je sevé zanj lahko usodepolna, da preidejo njegova izrazila v manirizem. Zakaj zdi se mi, da so zadobile te risbe po večini svojo podobo na

dnu nagonskega doživetja, da so odblesk pred- in povojne dekadence, ki ob pomanjkanju trdne, konstruktivne hrbtenice lahko preide tja, kjer se začne pornografija in obmolkne umetnost; zakaj trdne meje med obema ni. Zdi se pa, da je že ponekod težišče pomaknjeno v kaotično čutnost in je umetnostno občutje le še atribut, ki poji rdeče lučke (100 Din).

Kakor je roža najlepša v hipu, ko se razcveté in osuje, tako je bila dekadence s simbolizmom zadnji presunljivi izraz vsega tega, kar se je zaključilo s to epoho. Nastajala je Nova Doba, ki je zahtevala novo družbo. („Na obzorju je mlad človek s čisto linijo in čisto formo,“ Maleš v predgovoru.)

Ne Pariz današnjih dni, ne urbanizem bolestone desorijentacije — umetnostno življenje sov. Rusije je postalo kompas vsega bodočega.

O Malešu pa, ki je v mladih vrstah tako redek poet, sem prepričan, da ne bo podlegel plehkim čarom sedanjosti. Marjan M.

Pedagoški zbornik, XXIV. zvezek. Uredil Gustav Šilih. Strani 185. — Založila Slovenska šolska Matica. Ljubljana 1929.

V sodobnem kaosu zunanjih sil je naš najnevarnejši spremljevalec — pesimizem. Individualizem se pretaka s svojih gospodarskih tal v globino, v delavnico osebnosti, katerim zagreni klice življenja in ubije njihovo stvaritveno moč. Kulturno življenje je podobno kanalizirani reki, ki je izgubila svoj čar. Intelektualizmu posvečeni človek pretvarja svoj pesimizem v skepsa. Za lastno notranje ravnotežje si prikraja tudi svojo razdaljenost od ljudi in si nič ne prikriva, da je ta distanca za sodobno osebnost mnogo večja kot kdaj poprej. Če je to rešitev glavnega problema, problema socialne aktivitete, ne vemo. A brez dvoma lahko merimo ta proces na tistih poljih družabnega dela, kjer je zmaga nad skepticizmom in pesimizmom pogoj za nastop osebnosti.

Šola nam, kot življenska forma predstavlja sodobno družbo pomanjšano, zato se bo marsikomu zdelo, da omenjeni proces v njej nima merila. Tako daleč smo že, da delamo svojemu revnemu vzgojstvu krivico. In krivica je v tem, če sodimo, da je človek v šoli prav tako kot v ostalih delih mašinerije le orodje. Kdo se n. pr. še zanima za usodo pedagoškega pokreta, ki se preliva v različnih strugah po Evropi? Resnici na ljubo treba priznati, da se zaničljivim gestam posurovele in poplitvele javnosti na račun sodobnega pedagoga pridružuje tudi večina kolegov, ki zaslužijo ime kruhoborec. Pedagoški pokret pri nas je pa — po javnem mnenju — že predmetno protislovje. Tega ne izpremenimo z dvema knjigama; zato ne bomo precejevali njihovega pomena. Saj nismo še nikjer ocenili naše šole, nismo posvečali potrebne pozornosti izpremembam v življenju našega učiteljstva itd. Vse to je slovenska javnost prepustila „poklicnim činiteljem“. Kdo so tisti činitelji, to je še danes odprto vprašanje. Da pa kdo sebe imenuje s tem naslovom, za to je potreben velik optimizem, ki se že bliža naivnosti.

Optimizma in ne naivnosti! to je po mojem vtisu — geslo, ki ga je hotel prinesiti svojim tovarišem letošnji urednik „Pedagoškega zbornika“. Pomagali so sotrudniki, v prvi vrsti univ. prof. dr. Ozvald s prispevkom k idejnemu temelju šolskega zakona, kjer svari pred napačnim pojmovanjem znanja in pa pred precejevanjem šole kot vzgojiteljice značaja.

J. Orožen poskuša v sociološko-pedagoških razmotrivanjih približati šolo zahtevam sodobne družbe. Kako poguben je intelektualizem, nam priča pač najboljše taka študija. Pisatelj prihaja v njej do zaključka, da treba uvesti v višjih

razredih osnovne šole, na meščanskih šolah in v nižjih razredih srednjih šol — etični pouk. Članek zasluži pozornost v prvi vrsti radi svoje sodbe o pouku zgodovine. Pred nami je načeto vprašanje učne snovi. V tem smislu bo zanimala tudi Ljubunčičeva razprava o šolskem čtivu.

Glavni oz. obsežnejši del zbornika je posvečen psihologiji. Dr. F. Čibej pri naša jasen uvod v mladinsko psihologijo, ki ga je namenil predvsem učiteljstvu. Dr. F. Žgeč opisuje — v zagovor mladine — pubertetno dobo in dobo dozorevanja. Oba pisatelja pripravljata našemu pedagoškemu pokretu trdnější temelj in — vsak na svoj način — zbirata učiteljstvo k skupnemu delu. Ob tem bogatem zvezku je čutil urednik pravico, da odločno že v uvodniku odbije defetistične napade javnosti na reformno gibanje. V pregledu je predstavil mariborsko „Pedagoško centralo“ in lanske pedagoške kongrese v inozemstvu ter na ta način odprl pred čitateljem svet slovenskega šolskega delavca.

I. G.

Upton Sinclair: Metropola. Izdala Književna zajednica „Nolit“. Beograd. 1929.

Ameriška in mlada sovjetsko-ruska literatura si zadnje desetletje osvaja Evropo in svet. Tudi pri nas je postala nujna potreba, segati po delih M. Gorkega, L. Leonova, J. Londona, J. Dos Passosa, U. Sinclairja — v njih je rast močnega, osvajajočega, prepričevalnega. Vendar se zdi (da izvzamem le Londonovo „Železno peto“) najbrezobzirnejši izmed teh apostolov novega življenja je „gigantski reporter“, kakor ga nazivajo v svetu — Upton Sinclair. Da, reporter — umetnik mora časih pravzaprav zamenjati svojo vlogo z reporterjem, mnogo reči je dandanes postavljenih tako sredi življenj, razrednih nasprotij in bojov v družbi, da nujno in krvavo terjajo še od tako čistega umetnika, da jih skoraj brez svojih sentimentov vjame v pero reporterja. Poglejmo v delavnico Sinclairjevo. Z zavihanimi rokami gre na seciranje problemov, reči, naravnost v čikaške klavnice („Džungel“) ali v pensilvanske premogokope se poda, neusmiljeno udari na adresu modre ali bele hiše gospoda prezidenta U. S. A. ali kamorkoli — zmirom samo tja, kjer je Pravica teptana in Resnici pljujejo Laž v oči, tam, kjer se bijó borbe za obstanek, za kri — za vse. John Dos Passos (njegov Manhattan Transfer!) je dejal nekje, da ni samo slučaj, da je Sinclair ustvaril „Metropolo“, pravi, da je nujno moral povedati vsemu svetu, kaj se godi v metropoli ameriških dežel, v New-Yorku. In bogme, krvavo aktualno je prebrati „Metropolo“, — saj pomislite: tudi pri nas je mnogo reči, ki iščejo Sinclairjev.

In takole je: New York. Živa ilustracija družbe dolarskih princev, knezov, kraljev. Trusti, karteli, špekulacije. Business. Nebotičniki Wall-Streeta. Čakanje borznih vesti o cirkulaciji akcij. Dolarska aristokracija, ki pozna življenje samo v sijaju in luksuzu. Tam zunaj pa bataljoni, ki bijo svojo bitev za grenki kruh in sanjajo — Lazarji, ki le drobtinice dobivajo od bogato obloženih miz.

In mnogo, strašno mnogo reči je v osrčju Metropole. Ljubezen idiota, ki ima milione, ljubezen za denar. Vmes pa ljudje, ki hočejo čisto v življenje — k delu. Včasih zmagajo, če so močni, včasih propadejo.

„Nolitu“ je šteti v čast, da je s svojim vstopom v življenje postavila na program dela, ki so človeku orožje duha, krvavi argumenti v borbi za nove oblike življenja.

Prevod je oskrbel po nemškem prevodu Bogdan Bilbija, grafična oprema je okusna in sodobna. Knjige ni treba posebej priporočati.

France Kozar.

U M E T N O S T

Impresije z Jakopičeve razstave. O Jakopičevi razstavi naj bi pisal, pa se mi zdi tako, ko da bi pisal o najčudovitejših odtenkih stvarstva, ki zvene v meni, ko da bi naj razgrinjal s hladno roko in z bogzna kako metodo vsa skrivnostna doživetja umetnikova. — Človek stopi v razstavo, gleda in hodi od slike do slike, pa je tako globoko prevzet, da bi ne mogel izreči določene misli o svojem doživetju. Ve samo, da je vstopil v hram, ki je objel v sebi vse glavne postaje umetni-kove poti, ve, da je prišel v hram, kjer je oživiljena izpoved največjega Slovenca naših dni, ve pa tudi, da mu je pobožno pri srcu kakor bi molil k življenju. Hodi od nežne pokrajine, od samotne breze vse tja do monumentalnih stvarstev, in ko prehodi romar vso to dolgo pot, zapre oči in gleda.

Sedim kakor izgubljen prognanec na hribu in gledam dolino v žarenju solnca: lepa je, da nikoli tako! Solnce gladi zelene trate, posejane z biserno roso, rjave njive počivajo od dela človekovega in vsa dolina dehti v omamnem vonju nakopičenega življenja. Ogromne roke grabijo v zemljo in jo neprestano obračajo, da iztisnejo iz nje zopet novo in novo življenje. Razprostrta je nad vsem pesem po-joče zemlje in pesem oračev na polju.

Ko se kot kolos nakopičene bolesi in trpljenja podimo skozi večerno v ju-tranje žarenje prihajajočega solnca, vzhajajoče zarje daljnega, demonsko skriv-nostnega hrepenenja — tedaj tavamo kot slepci v tajnostnih, komaj slutenih od-sevih prelivajočega se življenja. In to življenje je kot droben mozaik žarečih barv, ki ustvari mogočno celoto, pesem življenja v nedoglednosti vsemirja.

„ — In oznanjal je govoreč: Močnejši od mene gre za menoj, kateremu ni-sem vreden pripognivši se odvezati jermena na obuvalu njegovem. Jaz sem vas krsstil z vodo; ali on vas bo krsstil z Duhom svetim —“ Evangelij sv. Marka I. 8.

Večer je zunaj, teman in neprodiren očem. Njegova božajoča zamolkla mo-drina valovi v vsej svoji globini ter se v temnem loku odbija ob žaru svetilke. V vsej tej harmoniji se preliva neslišno od duše do duše večerna melodija.

Na v jutranji rosi pokošeni travnik pritiska pekoča svetloba visokega solnca. Vsa zemlja žari in zrak nad njo; in v njem valovi pekoča toplota kakor prozorno ognjeno morje, ki suši znoj truda in trpljenja človeku na domači grudi. Na kope dišeče trave, ki jo obračajo zarjavele roke ljudi z razžarjenimi obrazi, pa sije solnce ob košnji.

Poslednji žarki zahajajočega solnca se razlivajo preko pokrajine, ki jo reže bistro tekoča reka. V vsej širini je reka kakor ogromno zrcalo, ki odraža vso po-krajino in večerno nebo nad njo ter prepeva veličastno simfonijo zemlje, prepa-sane s srebrnim pasom šumeče reke, pojoče v večerno nebo pesem solnčnega za-tona: večer je na Savi.

Na skalovito sipino sije solnce in raztresa po belem sijaju razžarjenega kamenja čudovito harmonijo barv, ki razbijajo grobo snov in jo pretvarjajo v veličasten koral svetlobe in luči, opojen, kot je opojen spev razgibane zemlje, ko združi svoj mogočen glas s pesmijo obdajajočega jo ozračja.

Gledam in mozaik barv se prelije v ploskve, ki se odmaknejo v neznane daljave, da objamejo ne-le domovino in rodno grudo človeka, marveč gorje vsega človeštva v monumentalni kompoziciji. In v tej brezbrežnosti stopi v ospredje skupina ljudi od očeta, matere do otroka, ki jih veže ista bridkost in ista ljubezen, ljubezen do domačije v družini.

V mrzli sivini se pomika s trudnim korakom žena, upognjena pod bremenom skrbi, po s trnjem posejani poti življenja in vodi s seboj ob rokah svoje v bedi in gorju porojeno mlado življenje, ker tudi otroku ni prizanesen grenki napoj, ki ga nudi življenje — selitev.

Tako majhno in drobno je življenje, a je vendar kakor prostrano morje hiteče v nedoglednost, po katerem roma duša umetnikova, da ga zajame v enem samem svojem življenju — — —

Vladimir Premru.

G L E D A L I Š Č E

Drama. Letošnja sezona je bila otvorjena s Shakespearejevo tragedijo „Romeo in Julija“ v Cankarjevem prevodu. „Romeo in Julija“ pravzaprav ni drama, temveč visoka pesem mladostne strastne ljubezni, ki ne pozna meja ter pogazi vse predsodke, ki jih je postavila družba — a pri tem tragično končata oba zaljubljenca. Shakespeare jo je oklenil v dramsko obliko, da nam jo je lahko pokazal z odra, vendar pa nas pregostobesedno ljubezensko opevanje in vzdihovanje na odru utruja, dasi prav ta mesta v knjigi z užitkom beremo. Danes pač globlje občutimo socialno tragedijo kot romantično-ljubezensko. Delo samo pa tudi umetniško ne dosega nekaterih njegovih poznejših del. Režiser Šest, ki režira pri nas vsa Shakespearejeva dela*) ter je zašel pri tem že precej v šablono, se je predvsem potrudil za zunanji uspeh vprizoritve. V tem oziru je lahko vzor drugim našim režiserjem, vendar pa je šel premalo v globino. Ostal je na površju; mesto da bi podrobno seciral delo v celoti, posamezne scene in osebe, je skušal zajeti vse z enim samim širokim objemom, kar se mu je sicer za uho in oko posrečilo, ni pa zadovoljilo naše notranjosti. Sinteza pa je mogoča le pri predhodni podrobni analizi. Tudi inscenacija je bila zelo okusna, vendar stilno neenotna. Popolnoma ponesrečil pa se je simbol z zastorom v 5. sceni, prav tako tudi Lorenzova celica, ki je bila podobna bolj baru kot celici. Menjavanje kulis pri odprti sceni pa je vplivalo na razpoloženje gledalcev naravnost porazno. Romea

*) Ali je uprava v resnici prepričana, da bi ne bilo potrebno, da bi vsaj za spremembo enkrat režiral Shakespeareja kdo od ostalih režiserjev?

je igral Jan, ki ga pa ni zmagal, kot sem pričakoval. Prevečkrat je zašel v patos, ker mu je bila skala čustev preobširna. Šaričeva se je zlasti odlikovala v nežnih momentih, v strastnih pa je padla. Izvrstna je bila Medvedova kot dojka, prav tako tudi Skrbinšek kot Tybalt, ki se je sploh v letošnji sezoni igralsko sijajno razvil.

„Romeu in Juliji“ je sledila Ivana Cankarja farsa „Pohujšanje v dolini šentflorjanski“, ki smo jo videli že prejšnja leta v šestovi režiji. „Pohujšanje“ je silno problematično; farsa je, to se pravi nekako zlitje satire in groteske, osebe, ki nastopajo, nikakor niso realne, njihove lastnosti so pretirane, potencirane marsikje do grotesknosti, med njimi je Konkordat — hudič, bitje, ki ga v resnici ni, poleg tega pa je Cankar otežkočil razumevanje še s popotnikom, ki ga smatram jaz samo za dvojnika Kristofa Kobarja, imenovanega Petra. Iz vsega tega je torej razvidno, da je imel režiser Skrbinšek pred seboj zelo trd oreh. Rešiti je moral vsa naznačena vprašanja, obenem pa je hotel pokazati nekaj novega, samosvojega, k čemur ga je — vsaj po mojem mnenju — zapeljala nekdanja šestova konvencionalno-romantična režija, ki je napravila iz „Pohujšanja“ bolj komedijo kot satiro. Skrbinšek je pretiraval na drugo stran: v groteskno izbičano satiro, kjer se je morala vsaka oseba, vsak gib podrediti njegovi, sicer originalni, a Cankarju popolnoma protivni zamisli. To trditev hočem v nadaljnjem na kratko dokazati.

Cankar je hotel s „Pohujšanjem“ v žarki luči in ostri satiri, potencirani marsikje do grotesknosti, naslikati vso lažno moralo in hinavstvo naše družbe, njeno navidezno borbo proti „pregrešnemu“, a obenem prav neizmerno žejo po prav istem grehu, ki ga, kadar so med seboj preganjajo, a kadar so sami, najbolj pozele. Za vse to se je poslužil najpestrejših barv in najhujših kontrastov. Niti najmanj se ni oziral na verjetnost svoje zgodbe, zato jo je dvignil iz realnosti v grotesknost. Kot umetnik pa ni mogel naviti vsega dejanja in nehanja na tendenco, temveč je prikazal ljudi kot živa bitja, z vsemi slabimi in dobrimi lastnostmi, ne pa kot lutke, ki naj samo ilustrirajo njegovo zamisel. Prav radi tega je tudi v uvodu farse karakteriziral nastopajoče osebe. Ni naslikal Kristofa Kobarja samo kot umetnika, ki ima v svoji suverenosti pravico, da biča svoje rojake za njihov greh ter jih postavlja na sramotni oder, naslikal ga je tudi kot razbojnika, ki izrablja njihove napake in njihov greh. (Drugačno pojmovanje bi bilo neetično.) Da pa je bil Kristof Kobar umetnik, zdaj pa ni več, nam priča njegova pretresujoča izpoved Jacinti v drugem dejanju. Tudi Jacinta ni nikakor vzor ženske, ali pa nekakšna poosebljena umetnost, kot so si mislili nekateri, sicer bi jo Cankar ne označil z naslednjimi besedami: „ljubezniva, ljubeča, svojeglavna, brezpokojna, vsegaželjna in vsegasita ženska od frizure do šolnov“ in naprej „tako je oblečena, da je razumljivo (podčrtal jaz) poželenje rodoljubov“. O županu pa pravi med drugim: „on verjame, kar govori“. Tudi učitelj Šviligoj ni nikakšen bebec, temveč samo „šolmošter stare sorte“, „ki ne pozna grešnikov in jih ne sodi, ker sam ni grešnik.“ In tako dalje. Torej nikaki hudobni Mihei in pridni Janezki, temveč živi ljudje z dobrimi in slabimi lastnostmi. Prav to pa je značilno za umetnika, kajti umetnik mora videti in iskati v vsaki še tako bedni kreaturi, v vsakem takozvanem izrodku človeštva vedno in povsod človeka. To je zanj bistveno, zato tudi ne sme biti vezan na kakršnekoli verske dogme ali politične programe. Drugo pa je, kako on prikaže in izrazi svojo idejo. Tu pač sme usmeriti lastnosti svojih oseb v podkrepitev ideje. — Skrbinšek pa je bil, ko je režiral „Pohujšanje“, močan eksperimentator in agitator, ki biča

z jasno začrtano tendenco — ki ji je vse, kar ne služi njej, le v breme — tedanjo in sedanjo družbo. Iz tega njegovega razumevanja, ki ga je dosledno utelesil v svoji režiji, izvirajo vse njegove napake, posebno pa pretiravanje nečednosti prebivalcev doline šentflorjanske, katero je še podkrepil s kolektiviziranimi gibi. Igralci so bili v njegovih rokah le poslušne lutke in niso mogli ustvariti posamezniki ničesar lastnega. Izjema je bil (poleg Pečka-dacarja) le Jan, ki je bil pri nas dozdej najboljši Peter; intuitivno je razumel in podal ono mesto, kjer pravi Cankar o Petru: „spozabi se v drugem aktu za en sam trenotek, pa se takoj zdrami.“ Njegov monolog: „Govoril je moj brat, ki zdavnaj spi,“ je bil naravnost mojstrski. — Kakor je bila pogrešena režija, tako je bila — pač nujno — pogrešena tudi inscenacija Skružnyja ml. Po nemških vzorcih posneti ekspresionizem, je vzel „Pohujšanju“ še ono značilno slovenskost, ki se v delu tako močno odraža.

Tretja značilna vprizoritev v letošnji sezoni je bil Klabundov „Krog s kredo“, ki ga je zrežiral Ciril Debevec in res mojstrsko prelil v slovenščino Oton Župančič. Klabundova igra ni originalna, temveč posneta po kitajski, in kot je dokazala nemška kritika, je to razmerje precej tesno; tako se vsaka nova oseba, ki stopi na sceno — da posebej opomnim na to zanimivo malenkost — občinstvu vedno najprej predstavi, kar je značilno za kitajsko dramo. Marsikaj je sicer moral Klabund evropeizirati, ker bi nam bila igra sicer radi svojevrstnega moralnega naziranja Kitajcev le težko razumljiva. Prav gotovo pa je Klabundovo podčrtavanje socialnosti, ki se sicer v originalu tudi nahaja, vendar pa ne stopa tako v ospredje. To dejstvo je tudi vzrok, da je v Klabundovem delu nekako nasprotje med njegovo pravljичno eksotičnostjo in sodobnim povdarjanjem socialnega elementa, kar pa nikakor ni hiba in bi bilo lahko vzor našim dramatikom pri obdelovanju historičnih snovi, kako združiti preteklost s sodobnostjo. — Pri nas je bilo delo (radi cenzure?) močno črtano, odpadlo je v celoti 4. dejanje „v snežni pokrajini“, dasi s plakatom in „Gledališkega lista“ to ni bilo razvidno. Kljub temu pa je delo učinkovalo izredno močno in je bil „Krog s kredo“ ena najlepših letošnjih vprizoritev, kar pa ni samo zasluga dela, temveč tudi vestne Debevečeve režije ter okusne inscenacije Ivana Vavpotiča. Videti je bilo, da se je Debevec temeljito pripravil, pravilno določil razmerje med posameznimi osebami ter — kolikor je pri nas mogoče — ohranil pristno kitajski značaj dela. Najbolj se mu je to posrečilo v prvem dejanju, najmanj pa v tretjem dejanju na sodišču, kjer je karikiranje sodnega postopanja prehajalo iz satire že v grotesknost. Pri inscenaciji bi še omenil, da je hišica z verando na Maovem vrtu učinkovala preveč ploskovno. — Tudi igralci so dobro rešili svoje vloge. Zlasti izraziti figuri sta postavila Skrbinšek kot mandarin Ma, Cesar kot zvodnik Tong, medtem ko je Levar kot višji sodnik Ču-ču malo pretiraval. Izmed ženskega osobja je bila najizrazitejša Mira Danilova kot Yü-Pei. V glavnih vlogah sta nastopila Šaričeva (Čang-Haitang) in Jan (princ Pao); bila sta sicer dobra, vendar bi želel v nekaterih prizorih močnejših kontrastov ter večje intenzivnosti izražanja. (Šaričeva pred sodiščem, scena pri njenem srečanju v cesarski palači). Dobri so bili tudi drugi, ki jih ne omenjam posebej, pri Debevcu pa sem mnenja, da je preveč miselno oster in premalo čustveno zanesen. Ta njegova izrazito intelektualna usmerjenost ga usposablja le za gotove vloge in je tudi deloma kriva, da se mu je ponesrečila režija Cankarjeve „Lepe Vide“.

Vinko Košak.

Mladinske predstave so ponavadi pravljичne igre ali komedije, ki s preprostim, otroškim humorjem, vplivajo na nepokvarjeno mlado publiko. Da

vpliva gledališka predstava na otroka prav kot na odraslega in morda celo še bolj — o tem, mislim, ni dvoma. Prav gotovo pa vpliva nanj bolj naravno, popolnoma neposredno (ker otrok še ni natrpan z znanjem odraslega) in obenem vzgojno. Mladinski pisatelj mora imeti vedno pred očmi, za koga piše. Dočim umetnik v splošnem piše samo to, kar mu narekuje in v kar ga sili njegova notranjost, mora mladinski pisatelj napraviti vsaj malo kompromisa s svojo malo publiko. Isto je z režiserjem in igralci. Odrasli mora pri vsej predstavi imeti občutek, da igra ni namenjena njemu, ampak otroku. Če tega občutka nima, je igra (kot mladinska!) že sama po sebi slaba (Triglavska bajka) ali pa je bila odrsko slabo podana. Težko nalogo ima pri predstavi tudi igralec, ker mora podati svojo vlogo tako, da bo vplival na čisto otroško dušo in da bo pri tem ostal še vedno umetnik.

Slovenci nimamo dobrih mladinskih iger. Edino izjemo tvori menda Špicarjev Pogumni Tonček. Golieve se jim kljub lepim in za mladinsko igro tipičnim mestom le približujejo, ker je v njih preveč primesi, ki jih otrok nikakor ne more dojeti. Zato se obračamo drugam. V letošnji sezoni smo doživeli poleg repriz obeh Golievih iger (Trigl. bajka, Petrčkove posl. sanje) in Grönerjeve pravljíčne drame Snegulčica in škratje dve mladinski premieri: Modrega oslička Miška (po romanu Mme de Ségur prir. Pitay) in Drinklerjevega Krojačka-junačka. Kdor je zasledoval te predstave, nam bo moral priznati, da je bil uspeh negativen.

Režiserji in igralci v glavnem niso rešili svojih nalog. Priznati moramo, da imajo oboji veliko težje stališče kot pri drugih dramah. Vživeti in včustvovati se v preprosto otroško srce, za odraslega človeka ni lahka naloga; vendar s to mislijo vsega nehanja ni mogoče opravičiti. — Najbolj posrečena se mi zdi repriza Snegulčice in škratov v šestovi režiji. Ta igra je pa že tako oguljena in znana po vsem svetu, da se že kar težko ponesreči. Zlasti ugaja pri njej — v primeri z drugimi režiserjeva dobra koncentracija in enotnost zamisli, ki jo v njegovi režiji druge mladinske igre pogrešamo. Od igralcev imam v spominu posebno Vido in Skrbinška, ki se mi zdi poleg Jana in Medvedove najboljši interpret vlog v mladinskih igrah. —

Prva letošnja mladinska predstava je bila premiera Modrega oslička Miška, mladinske komedije v petih dejanjih. Kakor je šest dobro vprizoril Snegulčico, opazimo tu slabe strani njegove režije. Roke režiserjeve, ki naj bi spravila vse lepo v sklad, tu absolutno nismo čutili: namesto smotrene režije — kaos. Igralsko — razen Medvedove in Skrbinška — slabo podana. Tu sem posebno opazil, da večina igralcev podcenjuje svoje vloge v mladinskih igrah in da jih ne študira resno in smotreno. Boljši uspeh je doživela druga mladinska premiera sezone Drinklerjev Krojaček-junaček. Vsaj režija (Debevec) ni tako zbegana. Spremljajoča godba pa je absolutno neprimerna. Igralsko sta bila na mestu zlasti Jan, ki je ugajal s svojim vseskozi naravnim in mladi publiko primernim podajanjem krojačka. Tudi Sancin je prav dobro izoblikoval svojega barona Kozarega. Istotako Cesar.

V splošnem moramo zabeležiti pri naših mladinskih predstavah v umetniškem oziru precejšen minus. Krivda leži na režiserjih in na večini igralcev, ki pa gotovo izhaja iz njihove prevelike zaposlenosti in ki bi v prihodnje nikakor ne smela več iti na ta račun.

Josip Šeško.

Reminiscence iz opere. Dasi je bilo neslišno in skoraj nevidno, vsled kriz in drugih glasnejših stvari, nam je opera predstavila v zadnjem času precej tipičen izbor modernih del: Salome — Oranže — Jonny — Oedipus. Zdi se mi, da je v

njih kontinuiteta preloma in razvoja, spominjam pa se v njih tudi — vsaj za Oedipa sigurno — zgodovinske paralele: Händel je tedaj, ko je „solistična“ opera, po silnem razmahu in uveljavljanju neapolitanske šole jela propadati, posegel k odrski formi oratorija; postal je s tem reformator opernega stila, pokazal operi zopet pot navzgor in pripravil tla klasikom, ki so prišli za njim (Gluck, Mozart, Beethoven, Wagner).

Še done v meni zvoki, ki so spremljali Salomin ples. Čudno. V plesu je višek vse opere. V plesu, v katerem trepeče vsak živec njenega telesa, trepeče v divjem, blaznem opoju ljubezni in smrti. Do konca živčno izbičani človek naj najde v glasbi in dejanju še opoja za svoje do skrajnosti nasičeno občutje, naj najde še hrane za svoje živce. Njegov, v razbrzdanosti, otopeli, neestetski instinkt, naj vzdivja ob pogledu na Salomin poljub.

(Praksa v tragediji in drami, v dobri sevedu, ni bila nikdar, nositi odsekane glave na oder. Edino staro Hamburško gledališče slovi po tem, da je na njegovih deskah tekla „prava“ kri — telečja iz svinjskih melov, in da so kar pred publiko sekali glave.)

Tako mi prihaja na misel. Kaj bo govorila ta opera, ki je reprezentant glasbene in odrske kulture svoje dobe, estetu, ki bo gledal v bodočih dneh nanjo s kulturno zgodovinskega vidika?

Salome je višek impresionistične opere, a v vsem svojem sijaju pomenja kljub vsemu razkroj — življenjski in muzikalni. V Oranžah je avtor stopil na mejo. Dvignil se je nad ginevajoče in vstajajoče, splel je iz pravljice in satire umetnino in jo odmaknil v sfero brezčasovnega, starega in novega obenem, tudi muzikalno. Čisti melodični liniji slede muzikalno doslej nenavadni postopi, vertikalni princip se prepleta s horizontalnim v plesnih in instrumentalnih partijah. Značilno je dalje za opero, da v njej ni več „glavne vloge“, ampak so vse enako pomembne. Škoda je le, da gine skrbna izdelanost od predstave do predstave, pevcem se ne ljubi — razen par izjem — svoje vloge le še markirajo. „To pa res ni kar tako.“ Pri Jonnyju poslušalca božajo po ušesih spretno izpeljani glasbeni motivi in stavki, a zdi se mi, da bi celotna publika izgubila za delo interes, če bi zamorca za odrom belo prepleskali.

Kakor bela, jasna luč je posijala v naše glasbeno doživetje mirna lepota Stravinskega „Oedipa“. Po mnogih nemirnih, sunkovitih pojavih prehodnega pomena na vseh umetniških poljih, stoji Oedipus pred nami kakor ogromen kip ob morskem svetilniku. Dramatska podlaga tega dela je globoko tragična Oedipova zgodba, vsakega človeka vzvalovi, ker ga spominja njegove nemoči, da bi uravnaval stvarstvo in da bi spoznal zmoto vedno in povsod; jasna mu postane šele tedaj, ko se zrušijo nad njim vsi oboki njegove življenjske zgradbe, ki ga uničijo ali pa mu popolnoma stro silo njegovih rok, da hodi h koncu svojega življenja po potih in stezah, le senca samega sebe. — Pretresljivo zgodbo pa nam je S. predstavil skoro brez gest na odru. Vsak izmed nosilcev vlog stoji mirno na svojem mestu, le z rokami in izrazom obraza daje slutiti svoje občutje, v kolikor njegov, kakor izklesani, melizmatično okrašeni part potrebuje naslona. Težišče je v zboru, ki je igral že mnogo decenijev v operi podrejeno vlogo; vse njegove, v strogo kontrapunktičnem slogu pisane partije so krasne, sveže, da je človeku nepopisno dobro ob njih. Prav tako je tudi instrumentalni del slogovno izrazit in do potankosti izdelan. Vse je koncentrirano na globoki etos dela, vsi zunanji efekti so odstranjeni. Zame vsaj je bil Oedipus najsilnejše glasbeno doživetje vse od one dobe, ko je bil v Ljubljani Talich s svojo filharmonijo. Milena Mohoričeva.

Slovenci in Hrvati. Politika SLS pred 6. jan. 1929. in pisanje njenega časništva je hudo zastrupilo odnose med Slovenci in Hrvati. Ne trdim, da je krivda samo na slovenski strani. Tudi Hrvati bi morali izpremeniti ton svojega občevarja s Slovenci. Naučiti bi se morali gledati nanje kot na najbližje, v principu enakovredne brate, brez vsakih postranskih misli. Bolje bi se morali vživeti v celotni položaj Slovencev ter ga upoštevati in vzeti v svoj končni račun. Četudi smo iskreno obsojali politiko SLS zlasti od junija 1928. dalje, vendar bi se hrvatske stranke iz takratne politike SLS (iz položaja, ki ga je na znotraj v kaj izdatni meri pomagala ustvariti SLS in iz tega, kaj je moglo za inozemskega gledalca pomeniti, da je bila „predstavnica Slovencev“, enega od treh sestavnih delov te države, na strani srbskih strank) mogle poučiti, kaj da bi jim slovenske stranke mogle biti, če bi v celoti ali vsaj po večini bile z njimi. Ne samo morala torej, temveč tudi interes bi zahteval, da to oboji razumemo. Mora se priznati, da so srbske stranke svoje interese bolj razumele.

Kljub tem težkočam na hrvatski strani pa je treba odkrito priznati, da smo Slovenci po SLS nasproti Hrvatom več zakrivili kakor oni pred nami. To nam je treba popraviti.

Govoriti s slovenskim človekom, zlasti z inteligentom, „naprednim“ kakor „katoliškim“, o Hrvatih pametno, je danes zelo težko in skoro nemogoče. Morda bi se moglo reči, da je istotako težko govoriti s hrvatskim inteligentom (še največ vere imam v inteligenco, ki se je zbirala v bivši HSS) pametno o Slovencih. Ni pa to noben razlog, da bi se človek ne boril proti nespameti, kjer jo že sreča.

Veliko nerazumevanje moralnega ustroja naroda kaže tisti Slovenec, ki misli, da more in sme biti sodnik kateremukoli narodu. K abecedi mednarodne morale spada, da gledam na vsak narod s spoštovanjem. Če obsojam, obsojam z omejitvijo, po trenutni situaciji, ne pa absolutno ali celo za vso bodočnost. In še tu se koncem vseh koncev vedno izkaže, da je treba vzeti vsak narod tako, kakršen je, in da je vsako poboljševanje od zunaj zelo brezplošno.

Treba je znati stopiti iz sebe, kdor hoče pravilno misliti in govoriti o drugih. Iz sebe stopiti pa za vsak narod pomeni dvigniti se predvsem iz svojih napak. Za Slovence pomeni to, da jim je treba duhovno stopiti iz tistih napak, ki smo jih mogli v svoji zgodovini že nešteto krat ugotoviti: napake hudo hlapčevskega, malo bojevitega in tvegajočega duha, duha zelo pretiranega, prav bolnega racionalizma. Če je gorje Hrvatov res gorje njihove prevelike impulzivnosti in nekake politične fantastike, pa je gorje Slovencev gorje zaradi razuma. Kakor dim Kajnove daritve smo Slovenci v političnem nastopanju, duh teže je v nas, ki nam ne da poleteti. Premagati ga moramo, pa četudi na nevarnost, da udarimo tu in tam preko cilja. O, to je neizogibno. Kdor tega ne razume, ne bo nikdar ničesar dosegel. Nimam namena o tem obširneje govoriti, mislim le, da je vire za vse te zares precej očitne duhovne razlike med Hrvati in Slovenci (krilatice v hrvatskem „patosu“ ali „temperamentu“ in slovenskem „realizmu“!) iskati bolj v zgodovinskih kulturnopolitičnih momentih kakor pa v neki prirodni, absolutno neizpremenljivi danosti in mislim, da je lažje odpuščati napake iz prekipevajoče čustvenosti kakor grehe iz hladnega, računarskega razuma. Zato se mi zdi greh, storjen po SLS, hujši od napak, ki so jih storili Hrvati.

Za pravičnejšo sodbo o Hrvatih pogrešamo Slovenci v tem času predvsem objektivno in kritično pisano zgodovino hrvatskega kmetkega gibanja z njego-

vim voditeljem Stjepanom Radićem, O, to je bilo kljub vsem napakam, ki so spremljale to gibanje, vendarle nekaj velikega! Moti se tisti, ki misli, da bo brez trajnega sledu zašlo vse skupaj v pozabljenje. V naših kulturnih organizacijah naj bi se prirejela predavanja o Hrvatih. Mislim predvsem na kmetске in delavske kulturne organizacije. Iskati je treba stikov z njimi, obiskavati jih in jih vabiti na obisk. Pevska društva bi mogla morda prva začeti. Tudi ljubljanski PEN klub naj bi poizkušal organizirati tak recitacijski večer v Zagrebu, kakor ga je na spomlad 1928. priredil v Belgradu. Naj povabi zagrebške književnike na obisk v Ljubljano in s tem pokaže, da ne vidi v tej državi le Srbov, temveč tudi Hrvate.

Seveda bi se moralo vršiti vse to zbliževanje na kulturnem polju s pravih osnov in s pravilnim pogledom v bodočnost, sicer bi nas moglo zaplesti le v nove laži.

Lojze Udč.

K R O N I K A

Tri Kosovelove stvari iz šeste šole. Da je bil Srečko Kosovel v svojih srednješolskih letih med glavnimi sodelavci in vodji mladih literarnih zbiranj na realki, je znano. Manj znano pa je, da je bil v letu 1920./21. tudi eden najplodnejših sotrudnikov *Jadrana*, glasila dijaškega krožka na II. drž. gimnaziji v Ljubljani. Tako je v 2. številki (*Jadran* je izhajal tedaj že drugo leto, urednika sta mu bila zapored L. Mrzel in H. Keber) napisal uvodne programatične verzе (Vidoslav, Naše geslo), črtico iz begunskega tabora Sveti Miklavž (Boris Antonov), sonet Na zadnjem polju (Vidoslav) in nekrolog prijatelju pesniku Branku Jegliču (brez sign.); v 3. številki sonet Ob 120 letnici rojstva dr. Francéta Prešerna (S. K.), pesem Naročilo (Vidoslav) in zadaj v Vestniku drobni poročili o Glaserjevi Slovenski narodni liriki in Cankarjevih Obiskih; v 4. številki sta izšli še pesmi Proletarcem in Vzšlo je solnce (Vidoslav). To je bila zadnja številka, ki jo je *Jadran* doživel.

Te njegove stvari se niso občutno razločevale le od prispevkov ostalih sotrudnikov, temveč so kljub svoji izrazni priproščini in nedognanosti že dale slutiti Kosovela, kakršen je pozneje ves raztrgan rastel med tihim, udanim čakanjem mlade smrti in živo, revolucionarno voljo, priti med množice in se z njimi biti. Naj jih troje ponatisnemo za spomin.

Boris Antonov

SVETI MIKLAVŽ

(Črtica iz begunskega tabora.)

Molila sta otroka, kleče pred svojima ležiščema, da jima prinese kaj sv. Miklavž. Njuna molitev je bila hrepeneča iz mladostnega srca in njune oči so proseče zrle v temo.

Molila sta in nista občutila, da sta jima bosí nožici trdi od mraza. Tudi roke so jima bile že mrzle, toda molitev, ki jih je sklepala k Bogu, je bila vroča, kot bi izvirala iz najbolj gorečega srca...

„Pojdita spat, pozno je že in zebe vaju!“ je rekla mati, pestujoča malo dete, ki ji je bilo zaspalo v naročju.

Ozrla sta se skoro boječe k materi in rekla: „Pa če sva premalo molila, da naju ne usliši sveti Miklavž?“

„Saj bo dosti, kar spat pojdiva, da se ugrejeta!“ jima je odgovorila mati, toda pravega odgovora jima ni mogla povedati.

Ubogala sta otroka in šla spat. Kot dva klopčka sta bili njuni suhi, mrzli telesci in stisnila sta se drug k drugemu. Zeblo ju je, toda niti vztrepetala nista, ker bala sta se, da bi ju ne slišala mati in da ne bi bila huda. In če bi videl sveti Miklavž, da je mati žalostna, bi jima morda sploh nič ne prinesel.

Kmalu sta zasanjala. Njuna obraza, bleda in upala, sta se blestela v zadovoljstvu sanj sreče, kajti sanjala sta, da jima gre naproti sam sveti Miklavž in jima pelje igrač. In za svetim Miklavžem je šel oče in nesel poln nahrbtnik orehov in jabolk. Njegova obleka je bila svetlomodre barve; o kako lepa je bila! In puško je imel in svetlo sabljo. Na obleki po so se svetili veliki srebrni gumbi. In sedaj, čisto blizu jima prihaja, še korak in že ju objame, poljubi na ustna in strese orehov in jabolk...

Tedaj pa je prišla k njenemu ležišču mati in ju poljubila. Vzbudila sta se. „Mama! Ali je že prinesel sveti Miklavž?“

„Ne!“

„In midva sva ga videla, lepega, velikega, z dolgo, sivo brado in z vozičkom, polnim igrač: konjičkov, sabljic, vojakov; oče je stopal za njim. O, ko bi vi videli, kakšno lepo obleko je imel. Nahrbtnik je nesel, poln jabolk in orehov.“

„Prekrižajta se in zaspita, saj sveti Miklavž vama lahko prinese še kaj.“

Zatisnila sta oči in molčala. Hotela sta čakati Miklavža, da mu pogledata v obraz, v tisto svečano srebrno brado in v njegove dobrotne oči in hotela sta videti očeta, da bi ju ujekal na kolenih in da bi se igrala s tistimi svetlimi gumbi na obleki. In ko bo stresel orehe in jabolka, bo zazvenelo kot udarci samih zlatih cekinčkov po tleh. In kakor zvezdice se bodo svetili orehi in kakor vrtnice bodo dišala jabolka.

Tako, z zatisnjenimi očmi, sta čakala.

Mati pa je šla k oknu in strmela v noč. Tisoč bolečin ji je ležalo na dnu srca, težkih in globokih. Mislila je na otroka, ki tako željno čakata svetega Miklavža in ona jima nima ničesar dati; v srce jo je zazebló, ko je pomislila, da jo bosta jutri vprašala, če jima je prinesel kaj sveti Miklavž. In mislila je na svojega moža na fronti, kjer je mrzlo; in on je tudi lačen; mislila na bolečine njegovega srca, ko pomisli, da tudi njih zebe, da so lačni in da so begunci...

Zunaj je pihala burja in oster mraz je uhajal skozi špranje lesenih sten. Dete v naročju je zaplakalo.

„Vsaj ti ne plakaj, saj so bolečine mojega srca že itak velike. Dete moje! Ne bi te zeblo, da bi bili doma; topel veter bi pihal od morja in valovi bi ti peli uspavanko. Solnce, prijazno domače solnce bi sijalo nate in te gredo v mojem naročju. In tvoj oče bi prišel in te pogladil po licu. A tako moraš gledati to črno noč; brez uspavanke valov moraš zaspiti in brez solnea se moraš greti.“ — Dete je utihnilo in zaspalo.

Mrzel veter je pihal in prihajal skozi razpokline v stanovanje...

Zgodaj je vstala mati s trdega ležišča, da bi skuhala otrokom zajutrek. Ko je delala prežganko, so ji padale solze po razoranih licih in vzdihli so jih spremeljali. Pripravila je že kroznike in poklicala otroka. Vzbudila sta se.

„Mama, ali ni prinesel nič sveti Miklavž?“ sta jo vprašala.

Nobenega odgovora nista dobila; po njenem licu pa so tekle solze žalosti in grenkega trenutka. Pritekla sta k nji in jo vprašala: „Mama, zakaj se jočete?“

Tudi sedaj ni odgovorila; odgovor so jima bile še večje solze in vzdihljaji iz materinih ust, ki jih pa nista razumela...

VIDOSLAV

OB 120 LETNICI ROJSTVA DR. FR. PREŠERNA

Da si nam odgrnil srca svet,
da si melodije pel nam večne,
ki nam tugo kažejo nesrečne
tvoje duše — hvala, pevec, ti, za nas izžet!

Ti si odprl prvi nam pogled
iz vsakdanjosti povprečne —
tja, kjer živi trenutke grečne
nam naša duša, tja tvoj je bil polet.

V višave tja, do sinjih nam nebes,
kjer ne teže pretežki nam okovi
duha, kjer mi živimo brez teles,
tja, kjer zjasnijo vsakemu se dnovi;
zato izpel si se, umrl si ves,
a tu še tvojih čustev valove valovi.

VIDOSLAV

PROLETARCEM

Nosite glave pokoncu,
uprite pogled svoj k solncu,
iščite v njem si moči!
Nočete? ... Mar se bojite ljudi,
ki nimajo žuljavih rok?
Mar jim ni oče isti Bog
kot vam?
Čemu bi pred njimi bilo vas sram?

Veste, marsikteremu teh ljudi
seva pekel iz oči;
in dasi jim je čist obraz, roké,
vendar ni čisto jim srce!

Zatorej pokoncu glave, saj vzdržujete svet,
k solncu uprite svoj pogled,
v od njega svetlo vso planjavo,
ki nam lahko luč prinese pravo.

fr.

„Levčeva avstrijakantščina“.) V 33. št. Slov. Nar. je nekdo, pod psevdonom Pika, priobčil članek Nova črkarska (?) pravda. Članek je naperjen proti Sovretovemu sestavku Le čevlje sodi naj kopitar v 27. številki istega lista in zadeva pravdo o izreki nekdanjega trdega l. Izhodišče trditvam gospoda Pike je misel, da izreka glasu l „ni zgolj slovnični problem, ampak v prvi vrsti geografsko, sociološko in psihološko vprašanje“. Na tem temelju zavrača avtor bilabialno izreko glasu l kot „Levčevo avstrijkanščino“, ki bi ji bil namen, odtujiti slovenščino sorodnim slovanskim jezikom in tako zastaviti pot jugoslov. ideji in panslavizmu, in namigava, da je „dvorni svetnik“ Levec l. 1899. sprejel bilabialno izreko glasu l na željo in ukaz dunajske vlade. Da pa je leta 1922. dobila ta izreka potrdilo v uradni naredbi, je po mislih g. Pike sad profesorske mentalitete, profesorskega hlepenja po prestižu, čigar prvi pogoj je, da „je profesor nezmotljiv in da so iz kolegijskega z njim nezmotljivi tudi vsi njegovi tovariši.“ Tako da je zmagala „protislovanska“ izgovorjava glasu l, kateri se vrhu vsega še upira „zavestna volja slovenske inteligence“. Ta namreč zahteva, da se naš govor „pofini“ in da se približa „centralnemu“ kajkavskemu dialektu.

Že vsebina članka kaže, da so avtorjeva izvajanja vseskozi nestvarna. G. Pika si prilašča pravico do sodbe in obsodbe o stvareh, katerim ni kos. Zato mi še na misel ne pride, polemizirati s člankarjem in podžigati pravdo o pravorečnosti, po nepotrebnem iznova započeto v Slov. Narodu. Namen mojih vrstic bodi le, z neizpodbitnimi dejstvi ovreči težke obdolžitve, ki jih je neznani avtor izrekel o mojem dedu, pokojnem Fr. Levcu. Nepotrebno, skoro smešno je, zagovarjati koga proti obdolžitvam, ki jim avtorjeva neresnost sama oporeka. Toda vem: semper aliquid haeret. Zato hočem posebej pokazati, kako neutemeljeno je vse, kar je g. Pika oponesel Levcu.

Preden je „Pravopis“ izšel, je Levec v Ljublj. Zvonu l. 1898. v članku „Slovenski pravopis“ pojasnil načela, po katerih je knjigo sestavil. Tu povdarja, da se je pri sestavi oziral „na Pleteršnikov slovar, na Škrabčeve opazke in na občno pisavo veljavnih pesateljev,“ da torej ni ukrepal samovoljno in ne na migljaj od zgoraj; če je Levec po Pravopisu avstrijakant, potem so avstrijakanti tudi prof. Pleteršnik, pater Škrabec in vsi veljavni slovenski pisatelji. Za nas pa je v tem članku Ljublj. Zvona posebno važen stavek, ki priča, da Levec ne le ni bil nasprotnik zблиževanju z Jugoslovani, ampak ga je celo podpiral; držal se je pa zdravega načela, da smemo prilikovati slovenščino sorodnemu jeziku le dotlej, da se ne dela sila narodni govoric. Stavek se glasi: „Dasi sem te misli, da zavoljo knjižnega zблиževanja ne smemo odnehati niti za las, kjer bi s tem žalili svojstvo slovenskega jezika, se mi vendar zdi nespametno, delati umetne zapreke tam, kjer se Hrvatom z ozirom na govornico našega naroda lahko približujemo.“ — Je to isto načelo, ki so se mu uklanjali vsi bistri duhovi slovenske preteklosti pred Levcem, med njimi zlasti Prešeren, a tudi pozneje, n. pr. Cankar, Župančič. Po vsej pravici: zakaj v imenu napačno umevane slovanske skupnosti po rodu in duši, v imenu romantično utopističnega panslavizma se je vse doslej — bolj morda kot s kakršnim že nemškovanjem — krivenčila prirodna ravnoraslost slovenske besede

) Članek, ki je bil napisan za dnevnik, pa ga je dvoje uredništva odklonilo, objavljamo, ker pojasnjuje zanimivo poglavje iz naše novejšje literarne zgodovine, posebno pa še zaradi jasne besede o slovenskem jeziku. — Ur.

in ovirala požlahtnitev našega jezika. In da se jezik požlahtni, da se dvignejo v njem skrite izrazne možnosti, to je volja vseh pravih in resničnih slovenskih inteligentov, ne pa, da se samo „pofini po zakonih estetike in muzike“, da dobi „finejše oblike“, skratka, da se sprevrže v samo blagoglasno in milozvočno cingljanje besed brez teže globljega pomena. Želim, da marsikomuzi vziče spoznanje, ki se filologi ne povzpno vselej do njega, ki ga profesorji preradi pozabijo povedati: da jezik sam zase ne pomeni prav nič, da ima ceno le, kolikor je odmev duha. Kako visoko mu gre vzpon za mislijo, s kako pristnostjo posreduje globine doživetij, s koliko sprejemljivostjo registrira odtenke med njimi: po tem se tehtna vrednost jezika, ne pa po subjektivno občuteni njega goli blagoglasnosti, še manj po njega skladnosti s sorodnimi jeziki. Besedi dado jedrost in lepoto le vrednote, katerim je adakvatno izrazilo; pesniki umetniki, stvarjavci notranjih, duhovnih svetov, so obenem največji oblikovatelji svoje materije, jezika, in moč njihovih videnj je netivo živi besedi, da ne ugasne. — Te vrstice gredo preko začrtanih meja. Naj ostanejo v epilog tej glasoslovni pravdi in drugim podobnim in v kontrast z njih abderitskimi horizonti! —

L. 1899. je torej Levec (ki pa takrat še ni bil dvorni svetnik, ampak je dosegel ta čin šele leta 1913.) objavil svoj „Slovenski pravopis“ in povzročil veliko razburjenost, zlasti zaradi izreke glasu l. Že tedaj so se v časnikih pojavili anonimni članki in očitali vladno podrepništvo. Toda kje je vzniknila najhujša razburjenost, kje je naletela knjiga na najodločnejši odpor? Ali ne prav pri profesorjih, torej pri ljudeh, ki iz njih mentalitete, njih hlepenja po prestižu, njih kolegialnosti razlaga neznani besednik „v imenu slov. intelgence“ trdoživost bilateralnika? — Ne samo to. Agitacija in odpor nasprotnikov Levčevega pravopisa sta bila tolika, da le-ta Pravopis, ki je po besedah gospoda Pike iztuhtan na Dunaju, ni dosegel aprobacije visokega c. kr. ministrstva za bogočastje in nauk, da se potemtakem ni uporabljal in ni smel zahtevati kot učbenik v nobeni šoli do konca Avstrije. (Prim. dr. J. Šlebinger nekrolog v Carnioli 1917, str. 299 s. in dr. K. Štreklja spis „O Levčevem pravopisu in njega kritikah. Lj. 1911.“)

V Štrekljevi brošuri najde vsakdo tehtnih filoloških podkrepitev o stvarni vrednosti Levčevega pravopisa.

Končam. Pojasnil sem poglavje iz zgodovine naše ortoepije in ortografije, poglobil sem se v bistvo jezika samega. Ni bilo težko, izpodbiti šibke trditve g. Pike in pokazati, da se je Levec odločil za to ali ono formulacijo pravorečnih in pravopisnih pravil iz stvarnih razlogov in ne iz osebnih koritarskih namenov v prid protislovanskim težnjam avstrijske vlade. Končam. In če se ozrem nazaj, vidim, da moj članek ni zgolj oratio pro domo.

Stud. phil. Peter Pajk.

Pravda za umetnost. V Berlinu se je nedavno vršila pravda, ki je vzbudila v Nemčiji, a tudi v inozemstvu mnogo zanimanja. Nemški slikar in grafik George Grosz je bil v decembru lani obsojen zaradi bogokletstva na 2000 mark kazni. Bogokletstva je bil obtožen radi treh risb v mapi *Hintergrund*, kjer je objavil svoje scenske osnutke za Piscatorjevo vprizoritev švejka. Ena izmed risb predstavlja Križanega s plinsko masko in v vojaških škornjih, pod risbo pa je napisano: „Maul halten und weiter dienen!“ — Slikar je napravil priziv na drugo instanco. K sliki s Križanim v vojaških škornjih in s plinsko masko se je Grosz izjavil: „Užaljena človeška pravica je upodobljena v postavi Jezusa Kristusa. On je mu-

čeni Človek in obenem utelešenje ideje: „Ljubite se med seboj.“ On trpi, ker ljudje živijo po stavku: „Oko za oko, zob za zob.“ V Haškovi zgodbi o dobrem vojaku Švejku se razgovarjata dva vojaka o Kristusu. Eden pravi, da bi moral, če bi živel v današnjih časih, tudi On na vojno v strelske jarke; drugi pa prestriže končno ta razgovor, češ: „Drži gobec in služi dalje!“ — Ko ga predsednik razprave vpraša: „Hoteli ste krščanski nauk predočiti v nasprotju z dejanji vojne? — Grosz k vprašanju pritrdi. Nato ga pa predsednik vpraša še, če ni mislil na to, da bi se mnogi ljudje mogli zgražati nad njegovim upodabljanjem. Grosz nato: „Da, smatral sem za možno pri ljudeh, ki verjamejo v heroični značaj vojne, pri religioznih — ne“.

Kot izvedenec je bil zaslišan državni umetnostni ocenjevalec Redslob, ki je govoril o pomenu umetnika Grosza, o značaju osporjenih risb, in je slikarja kot umetnika po svoje raztolmačil v odnosu k ideji risb in k uredbam družbe, ki jih ravno obsoja in sodi s svojo ponazoritvijo. Končno je sodišče zadevo razsodilo v tem smislu, da je sodbo prve instance ovrгло in da je slikarja ter obenem založnika oprostilo. Oprostilno razsodbo pa je utemeljilo med drugim takole:

Upoštevati je treba, kaj je hotel umetnik in kaj je izrazil. Vtis je: Zanikanje vojne, prepričanje, za katerim stoje danes milioni in milioni ljudi. V službo te stvari se je podal umetnik. On je postal tako govornik milionov. Mojster grafike, kot je on, je oblikoval trpljenje ljudi na vojni. Na risbah je naznačil, kako je Cerkev služila stvari, ki je tuja njenemu bistvu, kako je podpirala to, kar ne sme podpirati, kako ona, ki oznanja ljubezen do bližnjega in do sovražnika, proslavlja smrt sovražnikov. Če je pri dobri stvari šel daleč, zelo daleč, uporabil celo najvišje simbole, je to treba razumeti po človeško. V sveti vnemi je šel daleč, toda tega se ni zavedal, da bi mogel druge raniti. Nemogoče je štiti vse interese. Umetnost je prosta, v interesu kulture ji nihče ne sme oblačiti prisilnega jopiča. Če interese pretehtamo med seboj, je umetnost kot kulturna imovina važnejša ko nesporazumljenje, ki bi moglo nastati pri mnogih opazovalcih. Če bi milioni, ki so doživeli strahote vojne, videli te risbe, bi vedeli dati umetniku hvalo.

Velja zapomniti, bi rekel cesar Janez.

Spectator.

Vprašanje tudi-kritikom

Prijatelj, ki z rokami
po tleh mi tiplješ za zvezdami
in med gromovniškimi brati
z veliko gesto vladaš poezije svet —
si vprašal se kedaj:
kaj v srcu ljubil sem,
da te ljubezni skrita bo bolest
izpričala daljine mojih cest?

Fran Onič

Urednikov imprimatur 14. maja 1929.

Tisk J. Blasnika nasl. v Ljubljani. — Odgovoren Mihael Rožanec.

P R E J E L I S M O V O C E N O

Knjige:

- Miha Maleš, Rdeče Inčke ali risbe o ljubezni. Samozaložba. Ljubljana 1929.
- Pedagoški zbornik XXIV. zvezek. Uredil Gustav Šilih. — Karel Doberšek, Vpliv socijalnih razmer na razvoj otroka na Prevaljah. II. zvezek Priročne pedagoške knjižnice. — Alfonz Vales, Učna snov iz živalstva in somatologije. — Vse trije izdala Slovenska šolska matica. Ljubljana 1928.
- André Baillon, O jednoj Mariji. Preveo Branko Filipović. Izdanje Nolit, Beograd 1929.
- Upton Sinclair, Metropol. Preveo Bogdan Bilbija. Izdanje Nolit, Beograd 1929.
- Mičun M. Pavičević, Crnogorci u pričama i anegdotama. Knjiga peta. Drugo izdanje, sa 40 slika i fotografija. Naklada zaklade tiskare Narodnih novina, Zagreb 1929.

Revije:

- Ogenj kršćanske socialistične mladine. Izhaja mesečno. Ljubljana 1929, II.
- Križ. Izhaja desetkrat na leto. Urednik profesor Jakob Šolar. Ljubljana 1929, II.
- Ljubljanski Zvon. Izhaja vsak mesec. Urednik Fran Albrecht. Ljubljana 1929, XLIX.
- Nova literatura. Časopis za kulturna pitanja. 1929, I. Nolit, Beograd, Cara Uroša 15.

G. Mirku Poliču, ravnatelju opere.

Na psovke ne odgovarjam in to tem manje, če nekdo izirga iz celote samo en del stavka ter ga nato popolnoma samovoljno komentira in mi podtika stvari, ki jih nisem nikdar mislil niti napisal.

Mislilo, da je bil Vaš odgovor neveden Vas in publiko, kateri je bil namenjen.

Vinko Košak.

KNJIGOTISK
LITOGRAFIJA
KAMENOTISK
OFFSETTISK
KARTONAŽA
PAP. VREČICE

**RAZNE TISKOVINE
KOT VIZITKE, TRG.
PISNA, KUVERTE,
LETAKE, LEPAKE,
DIPLOME V ENI ALI
VEČ BARVAH ITD.
KAKOR TUDI VSA
V KARTONAŽO
SPADAJOČA DELA.**

**LJUBLJANA
BREG 10-12**

**UMETNIŠKI GRAFIČNI ZAVOD
J. BLASNIKA NASL.**